

Η Κύπρος και ο Λαός της

Έθνος, Ταυτότητα και Εμπειρία

σε μια Μη-Φαντασιακή Κοινότητα (1955-1997)

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΑΛΟΤΥΧΟΣ

Mes bouquins refermés sur le nom de Paphos...
Stephane Mallarmé

ΟΙ ΜΕΛΕΤΕΣ που έχουν συγκεντρωθεί σ' αυτόν τον τόμο αποτελούν τις επεξεργασμένες συμβολές αυτών που συμμετείχαν σε ένα τριήμερο διεπιστημονικό συνέδριο με τον τίτλο «Η Κύπρος και ο Λαός της: Νέες Διεπιστημονικές Προοπτικές», που πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο του Harvard στο διάστημα 1-3 Δεκεμβρίου 1994¹.

Αναγνωρίζοντας την ανάγκη εκπροσώπησης της ελληνικής και της τουρκοκυπριακής οπτικής γωνίας σε ισόρροπες αναλογίες, αλλά και το ότι η μεγαλύτερη έμφαση έχει ως τώρα εθιμικά πέσει στον κλάδο της πολιτικής επιστήμης, οι οργανωτές του συνεδρίου ενθάρρυναν τον έλλογο και παραγωγικό διάλογο ανάμεσα σε ερευνητές, νέους και παλαιότερους, από την Ευρώπη, την Κύπρο, τις Η.Π.Α., και τον Καναδά, που έχουν εργαστεί πάνω στην Κύπρο στις επιστήμες της ιστορίας, της ανθρωπολογίας, της πολιτικής επιστήμης και της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας, της επίλυσης συγκρούσεων, των προσφυγικών σπουδών, και των λογοτεχνικών και πολιτισμικών σπουδών. Ιδιαίτερο βάρος έπεσε στην αναζήτηση ερευνητών ανοιχτών στις διεπιστημονικές μεθοδολογίες.

(Μολονότι υπήρχε ισοδύναμη εκπροσώπηση και των δύο απόψεων, ελληνικών και τουρκοκυπριακών, κανένας ομιλητής δεν εκπροσωπούσε επισημα κάποια κυβέρνηση, είτε ελληνική, τουρκική, ή κυπριακή. Είναι λυπηρό το γεγονός ότι για διάφορους λόγους, η συζήτηση δεν συμπεριέλαβε τις οπτικές των μικρών αρμενικών ή μαρωνίτικων κοινοτήτων του νησιού, οι οποίες θα είχαν εξάρει σε μεγάλο βαθμό την επιλεγμένη γραμμή έρευνας)².

Το συνέδριο εξέτασε την Κύπρο και το λαό της, τις πολιτικές, κοινωνικές και ιστορικές διαστάσεις μεταξύ των δύο μεγάλων κοινοτήτων του νησιού –της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής– την εξέλιξή τους εν όψει της εξωτερικής παρέμβασης και τις πολιτικές και λογοτεχνικές αλληλεπιδράσεις τους στο παρελθόν και στο παρόν. Στο συνέδριο συζητήθηκε ο ρόλος της διεθνούς πολιτικής, ιδιαίτερα της ανάμιξης Ελλάδας και Τουρκίας και οι μεταβαλλόμενες σχέσεις μεταξύ των δύο βασικών κοινοτήτων του νησιού από το 1955, ενώ επιδιώχθηκε επίσης να τονιστούν οι περιοχές τόσο της κοινής όσο και της αποκλίνουσας πολιτισμικής και λογοτεχνικής εμπειρίας. Αντίθετα με προηγούμενα συνέδρια σχετικά με την Κύπρο, όπου οι ανθρωπιστικές επιστήμες και η ανθρωπολογία –με το σχολιασμό των κοινών και των αποκλίνοντων λαογραφικών και παραδοσιακών εθιμικών παραδόσεων και η ανάλυση των προφορικών αφηγήσεων των απλών ανθρώπων– ήταν απύσες, ή στην καλύτερη περίπτωση δευτερεύουσες, το συνέδριο ενθάρρυνε τέτοιες μελέτες για να διαμφισβητήσει και να επιτεθεί στις επικρατούσες απόψεις παραδειγμάτων πολιτικού λόγου αναφορικά με την Κύπρο, την κυπριακή ταυτότητα και εμπειρία. Ευνοώντας αυτή την προσέγγιση, το συνέδριο και ο τόμος μελετών που ακολούθησε, επιζητά να συνδιαλεχτεί με την παραδοσιακή αυθεντία των ουσιοκρατικών εθνικών αντικειμένων της γνώσης και να αμφισβητήσει την πολιτική ορθολογικότητα του Κυπριακού έθνους εστιάζοντας στην ίδια του τη γραφή, στις αφηγήσεις του και στους ευρύτερους πολιτισμικούς θεσμούς του. Αυτή η

νοητική προτίμηση της ανάλυσης της λογοκρατικής αντίληψης της ιδεολογίας, σε αντιδιαστολή με τα θετικιστικά και «ρεαλιστικά» επιχειρήματα της πολιτικής επιστήμης, ίσως προτρέψει και διασπείρει εξουσιαστικές αναγνώσεις πολιτισμικών συμβόλων και εννοιών στις ρίζες του κυπριακού βίου. Προκειμένου να προκαλέσει αντανάκλασεις από τα περιθώρια των ανθρωπιστικών επιστημών με πολιτική εμπλοκή, από τις πολιτισμικές σπουδές και εκείνες τις οπτικές των κοινωνικών επιστημών για την Κύπρο που έχουν μείνει έξω από τις προτεραιότητες της πολιτικής επιστήμης, ο τόμος αμφισβητεί εκείνες τις ανταρχικές τάσεις που καθίστανται «φυσιολογικές» στο όνομα εθνικών, εθνοτικών ή ακόμα και επιστημονικών προνοιμών. Η κοινωνική και πολιτισμική κατασκευή της Κύπρου εξετάζεται έτσι ώστε να διακρίνονται καλύτερα οι συμβολικές δυνάμεις πίσω από την ταυτότητα: εκεί όπου οι «λαοί» αναπαριστώνται στο περιθώριο ανάμεσα στις απολυταρχικές και ολιστικές εξουσίες του επίσημου λόγου και στις διαμφισβητούμενες, εναπομείνουσες και αναδυόμενες ταυτότητες εντός της πολιτείας. Σ' αυτό το παράδειγμα, η πολιτισμική διαφορά ή η Ετερότητα μιας Κυπριακής εμπειρίας αντιστέκεται στην ολιστικοποίηση και παρεμβαίνει για να μεταμορφώσει τον τόπο και τη μορφή της ταυτότητας. Μια ματιά στο ασυνεχές ή στο διακεκομμένο των εσωτερικευμένων στιγμών του Κυπριακού έθνους, ίσως ανοίξει τις πύλες του νοήματος και της εμπειρίας σε νέες κατανοήσεις, εξαλείψεις και μεταφράσεις με τρόπους που ίσως αρχίζουν να κάμπτουν τα όρια και τα εμπόδια μεταξύ των εθνοτικών ομάδων στους διάμεσους χώρους για την αναδιαπραγμάτευση των πολιτισμικών και πολιτικών σημασιοδοτήσεων και εξουσιών³.

Ο τόμος επιδιώκει να υποκινήσει συζητήσεις προτείνοντας νέες διατυπώσεις και προσεγγίσεις στην ταυτότητα, τον εθνικισμό και τις μεταστροφές της μετα-αποικιακής εμπειρίας στην Κύπρο. Πολλές από τις συμβολές προκύπτουν από το ενδιαφέρον στο έθνος και τις αφηγήσεις του, και το συναφή θεωρητικό διάλογο που διεξάγει ένα σημαντικό ρεύμα της Δυτικής κοινωνικό-πολιτισμικής θεωρίας αυτά τα τελευταία περίπου είκοσι χρόνια (π.χ. Anderson 1991· Bhabha 1990· Gellner 1983· Hobsbawm 1990). Ελπίζουμε, η περίπτωση της Κύπρου εδώ να καταστεί ικανή με τη σειρά της να συμβάλλει σ' αυτές τις γενικότερες συζητήσεις σχετικά με το έθνος, το διεθνισμό, την πολιτική της ταυτότητας, την αφηγηματικότητα των ιστοριών και τις συνθετότητες της μετα-αποικιακής εμπειρίας. Η διεπιστημονικότητα πολλών από τα άρθρα εδώ παραβιάζει τα περιοριστικά περιγράμματα των παραδοσιακών επιστημονικών κλάδων μελέτης. Ακόμα και αν εν μέρει μόνο πετυχαίνει σ' αυτό, αυτή η πρωτοβουλία επιζητά να θέσει τη μελέτη της Κύπρου σε ένα πιο γόνιμο θεωρητικό διεπιστημονικό και διακοινοτικό διάλογο με τις τάσεις που τώρα κινούν τη Δυτική επιστημονική διάνοηση, ενώ παράλληλα εμπλέκουν μελετητές της ανατολικής Μεσογείου σε –αυτό που ελπίζεται να είναι– ένας δημιουργικός διάλογος πάνω στις προκλήσεις και τις ελλείψεις που τίθενται από αυτή την παρέμβαση. Στοχεύει στην ενθάρρυνση περαιτέρω συλλογικών μελετών σ' αυτό το διεπιστημονικό πνεύμα όπως επίσης στο να δώσει προτεραιότητα σε πρωτοβουλίες, που εδώ υποεκπροσωπούνται, στις σπουδές για το φύλο, για τη διασπορά και τη συγκριτική λαογραφία.

Αναμφίβολα πολλά έχουν γραφτεί για το «Κυπριακό Ζήτημα» ή «Πρόβλημα». Ωστόσο ένα μικρό μόνο μέρος της έρευνας έχει ασχοληθεί κριτικά στο πνεύμα της θεωρητικής τάσης, που σηματοδεύεται από δύο εξέχοντα έργα μετά το 1974. (Ατταλίδης 1977β· Κιτρομηλίδης και Worsley 1979)⁴. Σχεδόν είκοσι χρόνια μετά, με ένα πολύ διαφορετικό επίμαχο ζήτημα να διακυβεύεται αλλά όχι με λιγότερη αμεσότητα, αυτός ο τόμος έρχεται σε μια στιγμή που υπάρχουν ενδείξεις ότι η σκυτάλη για μια τέτοια θεωρητική διερεύνηση παραδίδεται σε μια νέα γενιά⁵. Οι όροι του διαλόγου, που τώρα διέπονται από μετα-αποικιακές και μεταδομιστικές συζητήσεις της αναλυτικής πολιτισμικής διαφοράς, έχουν διαμορφώσει νέα σχήματα επιστημονικής και πολιτικής παρέμβασης σε ζητήματα συλλογικής και ιδιαίτερα εθνικής ταυτότητας. Νέες εκδοχές για την άρθρωση μιας πολιτικής της ταυτότητας παρατηρούνται από οπτικές γωνίες που παρεμβάλλονται σε «πολιτογραφημένα» συμβολικά συστήματα και μεταποτίζουν το έδαφος της αποδεκτής γνώσης. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ερευνητών σ' αυτό τον τόμο είναι μνημένοι σε τέτοιες προοπτικές και είναι εξοικειωμένοι με την κυπριακή σκηνή: ένας αριθμός από αυτούς κατέχει θέσεις στην Κύπρο ή έχει εκτεταμένα δημοσιεύσει πάνω σε κυπριακά θέματα. Επιπρόσθετα, μα-

ζί με τα άρθρα μακρόχρονων παρατηρητών των κυπριακών υποθέσεων, βρίσκονται τα άρθρα μιας νέας γενιάς μελετητών που κατατάσσονται ανάμεσα στους λίγους που έχουν προβεί στο εγχείρημα της διεξαγωγής επιτόπιας έρευνας και στις δύο πλευρές της πράσινης γραμμής που διαιρεί την Κύπρο. Οι ίδιοι αυτοί μελετητές έχουν διεξαγάγει την έρευνα τους και στα ελληνικά και στα τουρκικά και έτσι έχουν πρόσβαση σε ένα πλούτο ερευνητικού υλικού και σε μια καινούρια συγκριτική οπτική.

Αναμφίβολα, υπάρχουν πολλοί άνθρωποι, μεταξύ τους και επιστήμονες, από τον ευρύτερο χώρο Ελλάδας και Τουρκίας, οι οποίοι δεν ενδιαφέρονται ή είναι τελικά ενάντιοι στην επαναπροσέγγιση μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Θα πρέπει να δηλωθεί με σαφήνεια ότι όλοι οι συνεργάτες σ' αυτό τον τόμο είναι πρόθυμοι να συζητήσουν την επαναπροσέγγιση. Παρόλα αυτά, ο βαθμός της επιθυμίας και η χρονική επιλογή μιας τέτοιας ιστορικής εξέλιξης, η καλλιέργειά της και τα (όποια) νομικά ή διοικητικά μορφώματα, διαφέρουν κατά πολύ από τον ένα συνεργάτη στον άλλο· πραγματικά οι συμβολές κυμαίνονται από την επιφυλακτική απόρριψη, στην εμπλοκή με διασταγμούς και στην ολοκληρωτική αποδοχή μιας κοινής κυπριακότητας. Αυτοί που επιδιώκουν να επιχειρηματολογήσουν για την επαναπροσέγγιση ανάμεσα στις δύο κοινότητες, το πράττουν επειδή θεωρούν ότι αυτή η ώθηση κουβαλάει μέσα της μια κριτική διαδικασία που πρέπει να συμπορευτεί με την επίτευξη της προόδου ή της διευθέτησης. Γιατί η επιβολή ή η διαπραγμάτευση ενός συμβιβασμού –ή ακόμα και το απίθανο ενδεχόμενο της εφαρμογής αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών– δεν θα αποκαταστήσουν σε μια βραδιά την ειρηνική συνύπαρξη. Αυτό είναι το μάθημα του 1960: η ανεξαρτησία ήταν μη-επιθυμητή ωστόσο αποδεκτή και στις δύο κοινότητες ως ένας συμβιβασμός που θα διαρκούσε, ως μια στάση αναμονής στην πορεία για κάτι πιο επιθυμητό. Στο μεσοδιάστημα κανένας μηχανισμός δεν είχε τεθεί σε λειτουργία για να αντισταθμίσει την αναπόφευκτη κρίση.

Ο παρών τόμος δεν προτείνει μια διευθέτηση της Κυπριακής κρίσης. Πράγματι, για ευριστικούς λόγους προσπαθεί ακόμα και να εκτρέψει την προσοχή από το ίδιο το «Πρόβλημα» για να ρίξει ένα ευρύτερο δίκτυο και να καταπιαστεί με την κυπριακή εμπειρία ενόσω αναγνωρίζει την ανέκκλητη διεύθυνση του «προβλήματος» σε κάθε όψη της κυπριακής ζωής. Αν και ο τόμος αναλώνεται στη μελέτη των δύο μεγάλων κοινοτήτων του νησιού, αυτό δεν σημαίνει ότι το Κυπριακό Πρόβλημα είναι εξαιτίας αυτού μια διακοινοτική σύγκρουση. Δεν είναι. Οι πολύ(πλευρές) διαστάσεις του έχουν θελκτικά διατυπωθεί από τον αείμνηστο Αλέξανδρο Ξύδη εδώ και είκοσι χρόνια.

Από τη δεκαετία του '50, το πρόβλημα της Κύπρου έχει προσλάβει πολλές διαφορετικές διαστάσεις. Έχει διαδοχικά ή σχεδόν παράλληλα, γίνει ένα πρόβλημα αυτοδιάθεσης, απο-αποικιοποίησης, θρησκευτικής και κοινοτικής διαμάχης, απελευθερωτικού πολέμου, σύγκρουσης μεταξύ κομμουνισμού και αντι-κομμουνισμού, σύρραξης μεταξύ Ελληνικού και Τουρκικού εθνικισμού, ή μιας αντιπαράθεσης πολιτικής ισχύος μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων στη Μέση Ανατολή. Έχει γίνει ένα διμερές, τριμερές ή ακόμα και πλήρως διεθνές πρόβλημα: ένα πρόβλημα της Δυτικής Ευρώπης ή της Εγγύς Ανατολής. Έχει περάσει μέσα από όλα αυτά τα αρχέτυπα τα τελευταία 25 χρόνια. Είναι να προκαλεί απορία το γεγονός ότι τα ποικίλα συμφέροντα που εμπλέκονται έχουν εκμεταλλευτεί αυτή τη σύγχυση; (Ξύδης 22· τα πλάγια γράμματα ανήκουν στον συγγραφέα).

Όπως δηλώνει ο Ξύδης, τα διάφορα συμφέροντα είναι πάντα πρόθυμα να εκμεταλλευτούν αυτή τη σύγχυση και ακόμα να εκμαιεύσουν τη σύγχυση και όταν αυτή δεν υφίσταται. Οποιαδήποτε απόπειρα να οριστούν όλες οι διακοινοτικές συζητήσεις ως μια παραδοχή ότι το πρόβλημα είναι μια δια-εθνοτική διαμάχη, είναι στην καλύτερη περίπτωση απλουστευτική και στη χειρότερη κατά πάσα πιθανότητα προγραμματιστική⁶.

Σημεία Αναφοράς

Χωρίς αμφιβολία είναι επικίνδυνο να αναλάβει κανείς μια ανάπτυξη των πρόσφατων σημείων-σταθμών της κυπριακής ιστορίας δεδομένου ότι οι ίδιες εμφάσεις αυτής της εκτίμησης και οι ερμηνείες είναι ακριβώς τα θέματα που εντονότερα αμφισβητούνται. Σε άλλο σημείο στην εισα-

γωγή αυτού του τόμου, ο επιμελητής προσπαθεί σχοινοβατώντας να παρουσιάσει σιωπηλά ωστόσο υποκειμενικά, μια δειλή περιγραφή με ένα απολογητικά ουδέτερο τρόπο, μιας σειράς γεγονότων που καθιστούν την ίδια τη γραφή προβληματιστική⁷.

Σε πιο πρόσφατες εποχές, η Κύπρος και η ιστορία της ταλαντευόταν επισφαλώς ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Τουρκία, μολονότι δεν αποτελούσε τμήμα αυτών των δύο χωρών. Πράγματι, οι ισχυρισμοί των εθνικών κοινοτήτων του νησιού γυρίζουν πίσω σε χρονικές περιόδους πολύ πριν την εμφάνιση του ελληνικού ή του τουρκικού εθνικού κράτους. Οι Ελληνοκύπριοι κάνουν λόγο για μια ελληνική πολιτισμική κληρονομιά που εκτείνεται πίσω στην αρχαιότητα και έχει το πρόνομιο της άφιξης των Αχαιών στην Κύπρο γύρω στο 1200 π.Χ. Οι Τουρκοκύπριοι τοποθετούν την ιστορία τους στην κατάκτηση του νησιού από τους Οθωμανούς Τούρκους στα 1571: αυτή τεράτισε μια περίοδο βενετικού ελέγχου (1489-1571) και πριν από αυτή τη φραγκική δυναστεία των Λουζινιάν από τα Ιεροσόλυμα στην εποχή των σταυροφοριών. Κατά τη μακρά περίοδο Οθωμανικής διοίκησης στο νησί ασκήθηκαν διακρίσεις ενάντια στους Ορθόδοξους Χριστιανούς ιδιαίτερα σε θέματα φορολογίας και κατά καιρούς με κατασταλτικά μέτρα (Hill 1972· Koumoulides 1974)· ωστόσο συχνές αγροτικές εξεγέρσεις ενάντια στη φορολογία (Inalcik 1969· Jennings 1993), που επιβάλλονταν από την Εκκλησία ή από τον Οθωμανό Κυβερνήτη, πολλές φορές αντιμετώπιζονταν το ίδιο από Χριστιανούς και Μουσουλμάνους⁸, με τρόπους που προσδιορίζουν αλληλένδετα πρότυπα οικονομικής και θρησκευτικής συμπεριφοράς. Συμμορφωνόμενη με τον ισλαμικό νόμο, η Ορθόδοξη Εκκλησία εγκαταστάθηκε ως η διοικητική αρχή που συναλλασσόταν με τον ελληνικό πληθυσμό σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές του συστήματος του Οθωμανικού millet, στα πλαίσια του οποίου δινόταν το δικαίωμα στις θρησκευτικές ομάδες εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να ρυθμίζουν τις υποθέσεις τους.

Στα 1878, η Σύμβαση της Κύπρου παραχωρούσε αυτό το νησί των Ορθόδοξων Ελλήνων (73,9 %) και των Μουσουλμάνων Τούρκων (24,4 %) στους Βρετανούς, ώσπου στα 1914 ήττα των Οθωμανών Τούρκων από τους Βρετανούς, οδήγησε τους τελευταίους στην προσαρτήση της Κύπρου ως δική τους αποικία (Orr 1918). Η Τουρκία παραιτήθηκε από όλα τα δικαιώματά της στην Κύπρο με τη Συνθήκη της Λωζάννης στα 1923 και η Κύπρος κηρύχθηκε Αποικία του Στέμματος στα 1925. Και έτσι παρέμεινε με ημι-αυτόνομη διακυβέρνηση έως το 1955. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η συγκατοίκηση των δύο κοινοτήτων παρουσιάζει μια σύνθετη ιστορία: στα 1891 υπήρχαν 346 μικτά χωριά στο νησί. Μέχρι το 1931, τα μικτά χωριά μειώθηκαν στα 252 εξαιτίας, μπορεί κανείς να υποθέσει, της επιθυμίας ενός τμήματος των πολιτών να εγκατασταθούν σε ένα χωριό όπου η κοινότητα του καθενός αποτελούσε την πλειοψηφία (Patrick 1972). Οι σχέσεις ήταν κατά το μεγαλύτερο μέρος τους ειρηνικές και τότε όπως και στους καιρούς των Οθωμανών, υπήρχαν ιστορικά περιστατικά στα οποία οι Ορθόδοξοι Έλληνες και οι Μουσουλμάνοι Τούρκοι συνεργάζονταν για να προωθήσουν τα συμφέροντά τους: χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι μια «αγροτική ομοσπονδία» που σχηματίστηκε από Έλληνες και Τούρκους ιδιοκτήτες γης το Δεκέμβριο του 1883 και η απεργία των εργατών ορυχείων στη βάση εθνοτικών και θρησκευτικών γραμμών ενάντια στην Εταιρεία Ορυχείων Κύπρου το 1948. Η απεργία, η οποία κέρδισε την υποστήριξη μιας σημαντικής μερίδας Ελληνικών και Τουρκικών κομμάτων, διήρκεσε για τέσσερις μήνες και τέσσερις μέρες (Asmussen 1996). Αντίστροφα, παρά τη συνέχεια της Οθωμανικής υποδομής, τα διοικητικά συμβούλια των χωριών διαχωρίστηκαν και διαχειρίστηκαν ξεχωριστά τις κοινοτικές υποθέσεις, με τη σύσταση ειδικών Κοινών Επιτροπών για την εκδίκαση κοινών υποθέσεων και για τις δύο ομάδες.

Στα 1955, όταν η ΕΟΚΑ ανέλαβε την ένοπλη πάλη ενάντια στους Βρετανούς με την ελπίδα της ένωσης με την Ελλάδα ως συνέπειά του, αυτό το σενάριο/εξέλιξη άλλαξε ραγδαία. Ο Ελληνοκυπριακός πληθυσμός, κάτω από την ηγεσία της αυτοκέφαλής Ορθόδοξης Εκκλησίας της Κύπρου, επιθυμούσε προ πολλού αυτήν τη ένωση, όπως φαίνεται από ενδείξεις αναταραχών σχετικές με την ένωση σε παλαιότερες εποχές (Koumoulides 1974). Υποστήριξαν αυτό που κατέληξε να είναι μια πάλη για την απελευθέρωσή τους. Κατ' αντιδιαστολή, για τους Βρετανούς και αμέσως μετά για τους Τουρκοκύπριους, η ΕΟΚΑ θεωρούνταν, και σύντομα αντιμετωπίστηκε, ως ομάδα ανταρτών.

Οι ιστορικές λεπτομέρειες που οδήγησαν στην ανεξαρτησία και όχι στην ένωση στα 1960 και εσχάτως στην Τουρκική εισβολή στα 1974 και το τωρινό status quo δεν θα δοθούν εδώ⁹. Χωρίς αμφιβολία, οι συνέπειες στην πολιτεία και των δύο κοινοτήτων είναι γνωστές. Η δημογραφική σύνθεση στον καιρό της ανεξαρτησίας το 1960 ήταν 77% Έλληνες, 18,3% Τούρκοι, 0,5 Μαρωνίτες και 0,6 Αρμένιοι. Ως το 1960 στη νεοσύστατη δημοκρατία είχαν μείνει 114 μικτά χωριά. Ως το 1964, μετά από διακοινοτικές ταραχές που κόστισαν το θάνατο σε 350 Τουρκοκύπριους και 200 Ελληνοκύπριους, απέμειναν μόνο 48 μικτά χωριά. Άλλοι 45 Τουρκοκύπριοι και 15 Ελληνοκύπριοι επρόκειτο να χάσουν τη ζωή τους στα ενδιάμεσα επεισόδια ως το 1967 (Attalides 1979:91). Στα 1974, δεν είχε απομείνει παρά μόνο ένα μικτό χωριό στην Κύπρο: το χωριό Πύλα, εντός της διαχωριστικής γραμμής και δίπλα στη βρετανική βάση της Δεκέλειας. Η δεύτερη μαζική Τουρκική εισβολή στις 14 Αυγούστου 1974, οδήγησε στο διαμελισμό του νησιού και στην Τουρκική κατοχή του 37% της Κυπριακής γης, μια κατάσταση που δεν έχει αλλάξει ως σήμερα. Η Κύπρος έχει διαιρεθεί με μια γραμμή που φέρνει το 37% της Δημοκρατίας σε Τουρκικό έλεγχο. Κτηνώδεις σφαγές αναφέρθηκαν σε μεγάλη κλίμακα· 170.000 έως 200.000 Έλληνες πρόσφυγες κατέφυγαν στο νότιο τμήμα του νησιού, ενόσω 40 έως 50.000 Τούρκοι πρόσφυγες υποχρεώθηκαν αργότερα να εγκατασταθούν στο βορρά (Hahn & Wellenreuther, παρατίθεται στο Dodd 1993b· 12). Αναφέρθηκαν επίσης 1619 περιπτώσεις Ελληνοκυπρίων αγνοουμένων· και μεταξύ 600 και 900 αναφέρθηκαν αργότερα από την πλευρά των Τουρκοκυπρίων, μερικοί από το 1963-4 και κάποιον από το 1974. Όλοι τους παραμένουν αγνοούμενοι ως σήμερα¹⁰.

Στα 1975, οι Τουρκοκύπριοι ίδρυσαν το «Ομόσπονδο Κράτος της Βόρειας Κύπρου». Στις 15 Νοεμβρίου 1983, η Τουρκοκυπριακή κοινότητα που διαμένει στο βόρειο τμήμα του νησιού, ανακήρυξε την κρατική της οντότητα και αυτο-αποκαλέστηκε «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου», ή ΤΔΒΚ. Αλλά μόνο η Τουρκία είχε αναγνωρίσει την ύπαρξη του «ψευδο-κράτους», όπως το αποκαλούν οι Ελληνοκύπριοι και οι Έλληνες. Το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, έχει επανειλημμένα διακηρύξει «νομικά άκυρη» τη ΤΔΒΚ και έχει προσκαλέσει όλα τα κράτη να μην αναγνωρίσουν «το τεχνητό κράτος ... που έχει συσταθεί με αποσχιστικές ενέργειες». Η Τουρκία και οι Τουρκοκύπριοι από την πλευρά τους, δεν αναγνωρίζουν την κυβέρνηση του νότιου τμήματος του νησιού ως Δημοκρατία της Κύπρου, όπως αναγνωρίζεται από την παγκόσμια κοινότητα και όλους τους διεθνείς οργανισμούς. Αναφέρονται σε αυτήν ως «διοίκηση» η οποία κυβερνά την Ελληνοκυπριακή κοινότητα, αφού, όπως υποστηρίζουν, η δι-κοινοτική Δημοκρατία της Κύπρου έχει πάψει να υφίσταται από το 1963 όταν οι Ελληνοκύπριοι τροποποίησαν τις κυβερνητικές εξουσίες και εκδίωξαν τους Τουρκοκύπριους αντιπροσώπους.

Οι αποφάσεις του ΟΗΕ ως σήμερα, απαιτούν την αποχώρηση 35.000 Τούρκων στρατιωτών από το βόρειο τμήμα του νησιού· ένα οικονομικό μπουκοτάζ έχει καταστήσει το βορρά πιο εξαρτημένο από τα Τουρκικά δάνεια ύψους 300 εκατομμυρίων δολλαρίων το χρόνο· και η δυσαρέσκεια του ΟΗΕ για το κόστος της διεθνούς ειρηνευτικής δύναμης τα τελευταία χρόνια έχει ασκήσει πίεση στα δύο μέρη να εφαρμόσουν μια κλιμακωτή μείωση στον αγώνα των εξοπλισμών. Η πιο εύπορη ελληνοκυπριακή πλευρά έχει προτείνει πλήρη αποστρατιωτικοποίηση και έχει προτείνει να πληρώσει για μια ενδιάμεση διεθνή δύναμη που θα μετριάσει τους φόβους των Τουρκοκυπρίων για την ασφάλειά τους (οι Τουρκοκύπριοι ηγέτες αν εξετάσουν την αποστρατιωτικοποίηση, θα την εξετάσουν μόνο στην περίπτωση της αναγνώρισης της ΤΔΒΚ). Ο ΟΗΕ έχει επίσης επανειλημμένα διαβεβαιώσει ότι το ισχύον status quo είναι μη-αποδεκτό, υποστηρίζει την ενιαία κυριαρχία της Κύπρου, την ενιαία υπηκοότητα για όλους τους πολίτες της και την ανάγκη για μια διζωνική και δικοινοτική ομοσπονδία.

Όμως μια τέτοια πρόταση συναντά τη διαφωνία των δύο πλευρών· αν και οι κατά διαλείμματα συνομιλίες μεταξύ των δύο κοινοτήτων υπό την αιγίδα του ΟΗΕ ίσως δεν έχουν οδηγήσει σε καμία αλλαγή στο status quo, η εγγύτητα τέτοιων συζητήσεων έχει σε κάποιες περιπτώσεις κάνει πρόσκαιρες προόδους. Το Φεβρουάριο του 1977, η ιδέα μιας «ανεξάρτητης, έξω από συμμαχίες, δικοινοτικής, ομόσπονδης Δημοκρατίας», κέρδισε την υποστήριξη και των δύο πλευρών· το Μάιο του 1979 ο Κυπριανός και ο Ντενκτάς υπέγραψαν μια συμφωνία δέκα σημείων που επανεπιβεβαίωνε τις προηγούμενες κατευθυντήριες γραμμές του 1977, ως μια βάση για τις μελλο-

ντικές διακοινοτικές συνομιλίες. Μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης και «δέσμες ιδεών» έχουν συζητηθεί και συχνά ξαναπροβάλλουν ως πλαίσια διαλόγου. Σε γενικές γραμμές, οι διαβουλεύσεις μετά το 1977 έχουν στραφεί γύρω από μια διατύπωση που βασίζεται σε μια συμφωνία που θα προέβλεπε συνταγματικές παραχωρήσεις των Ελληνοκυπρίων σε αντάλλαγμα Τουρκοκυπριακών εδαφικών διεκδικήσεων. Οι τελευταίοι θα προσάρμοζαν το ελεγχόμενο από τους Τούρκους ποσοστό γης στο μέγεθος της κοινότητάς τους και θα επέτρεπαν την επιστροφή ενός ανάλογου ποσοστού Ελληνοκυπρίων προσφύγων σε αυτές τις περιοχές. Οι Τουρκοκύπριοι είχαν στο παρελθόν συμφωνήσει να μειώσουν την περιοχή που διοικούσαν στο 29% εφόσον εκπληρώνονταν κάποιοι θεμελιακοί για αυτούς συνταγματικοί όροι. Σε κάθε τέτοια συναλλαγή, οι Ελληνοκύπριοι επέμεναν στην εξασφάλιση των «τριών ελευθεριών», ελευθερία κινήσεων, εγκατάστασης, και κατοχής ιδιοκτησίας για όλους τους Κύπριους· ενώ οι Τουρκοκύπριοι επέμεναν σε μια χαλαρή συννομοσπονδία δύο ουσιαστικά ανεξάρτητων κρατών.

Κάθε κυρίαρχη τοποθέτηση ή αφήγηση αυτών των σημείων, όπως αρθρώνεται από τις κυβερνώσες δυνάμεις και τις ελίτ κάθε κοινότητας του νησιού, ευνοεί τη δική της ανακλαστική ανάγνωση αυτής της ιστορίας και αυτών των πλαισίων. Οι Ελληνοκύπριοι επικεντρώνουν στα γεγονότα του 1974· οι Τουρκοκύπριοι εστιάζουν στη διακοινοτική βία στις αρχές και στα μέσα του '60 και παρουσιάζουν τα γεγονότα του 1974 ως μια επιχείρηση της κυρώς Τουρκίας να επιβάλλει την ειρήνη που κατέληξε σε είκοσι χρόνια διαχωρισμού και ειρήνης.

Οι Ελληνοκύπριοι μειώνουν την έμφαση από τις συνταγματικές, εσωτερικές και διακοινοτικές όψεις του Κυπριακού ζητήματος, έτσι ώστε να υπογραμμίζεται το θέμα ως ένα διεθνές πρόβλημα, καθώς η Τουρκία, μια ξένη δύναμη, εισέβαλε και έθεσε υπό την κατοχή της ένα ανεξάρτητο κράτος και επέμεινε στη συστηματική και αμείωτη καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹¹. Οι ενέργειες της Τουρκίας θεωρούνται παράνομες και η παράθεση των ψηφισμάτων του ΟΗΕ και η απροθυμία της Τουρκίας να συμμορφωθεί με αυτά όπως επίσης και οι εκκλήσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ να αποσύρει τα στρατεύματά της από το νησί και να επιτρέψει την επιστροφή των προσφύγων στα σπίτια τους και να σεβαστεί την εθνική κυριαρχία της Δημοκρατίας της Κύπρου, χρησιμοποιήθηκαν για να στηρίξουν προσεγγίσεις με άξονα το νομικό και το διεθνές πλαίσιο του προβλήματος¹². Σε αυτή την τοποθέτηση, εδράζεται η επιχειρηματολογία ότι η κυπριακή κυβέρνηση έχει επιδείξει καλή θέληση στο παρελθόν αποδεχόμενη στα 1977 τις αρχές μιας ομοσπονδίας δύο περιοχών και δύο ζωνών, με ειδικές προβλέψεις που να ανταποκρίνονται στις συγκυρίες της Κύπρου. Οι Ελληνοκύπριοι θεωρούν ότι η αποδοχή των πλαισίων που χορηγούν τοπική αυτονομία στους Τουρκοκύπριους σε ένα ομόσπονδο σχήμα συνιστά παραχώρηση. Επιπρόσθετα, η πιο πλούσια ελληνοκυπριακή πλευρά έχει προτείνει την αποστρατιωτικοποίηση του νησιού και έχει υποσχεθεί να πληρώνει για τις ρυθμίσεις που αφορούν τη διατήρηση της ειρήνης. Η ελληνοκυπριακή πλευρά ισχυρίζεται ότι οι Τουρκοκύπριοι υπήρξαν παντού αδιάλλακτοι και απρόθυμοι να διαπραγματευτούν σε ένα παρόμοιο πνεύμα καλής θέλησης¹³. Η Αθήνα και η Λευκωσία υποστηρίζουν ότι στον πυρήνα του προβλήματος βρίσκεται η Άγκυρα που έχει τον έλεγχο και όχι το καθεστώς του Ντενκτάς στο βορρά.

Η τουρκοκυπριακή πλευρά είναι απρόθυμη να επιστρέψει στο προ του 1974 status quo και θα περιγράψει τις συμφορές που υπέφερε στα χέρια της ελληνοκυπριακής πλειοψηφίας και των παραστρατιωτικών από την κυρώς Ελλάδα στα μέσα της δεκαετίας του '60. Για αυτούς, η Δημοκρατία της Κύπρου ήταν ένα πείραμα που αποδείχτηκε ανέφικτο εξαιτίας της αδυναμίας της ελληνοκυπριακής πλειοψηφίας να τους χορηγήσει ίσα δικαιώματα. Οι Τουρκοκύπριοι υποστηρίζουν ότι οι Ελληνοκύπριοι προσπάθησαν να τους εξαναγκάσουν να αποδεχτούν τη θέση της μειοψηφίας αντί της θέσης της κοινότητας που τους παρασχεθήκε με τη Συμφωνία του 1960: σε κάθε ρύθμιση θα παρέλειπαν εγγυήσεις προστασίας ατομικών δικαιωμάτων προς όφελος μόνο δικαιωμάτων της κοινότητας. Αυτή η έλλειψη εμπιστοσύνης προς την Ελληνοκυπριακή πλειοψηφία οδηγεί τους Τουρκοκύπριους να θεωρήσουν ότι είναι μόνο η παρουσία των δυνάμεων της ηπειρωτικής Τουρκίας που έχει προστατέψει τη μικρότερη κοινότητα και δεν θα διαπραγματευτούν αυτή την ασφάλεια ή την εγγυητική θέση της Τουρκίας στο νησί. (Οι Ελληνοκύπριοι με τη σειρά τους ζητούν τη μετακίνηση των τουρκικών στρατευμάτων από το βορρά καθώς η συνεχής παρουσία τους απειλεί

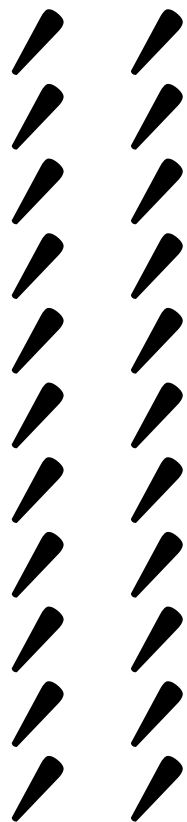
τη δική τους έννοια ασφάλειας στο νησί). Με δεδομένη αυτή την ανασφάλεια, οι Τουρκοκύπριοι θα αποδεχτούν μια λύση μόνο αν αρθρώνεται με όρους παγίωσης δύο διακριτών κυριαρχιών, ξεχωριστών στρατών και οικονομιών με την πιθανότητα -σε ένα μακρινό μέλλον- της συνεργασίας σε επίπεδο των δύο κοινοτήτων, και κατ' ουσίαν διμερών κρατικών σχέσεων μεταξύ των δύο οντοτήτων του νησιού. Οι Τουρκοκύπριοι δεν θα διαπραγματευτούν εύκολα αυτά που γίνονται αντιληπτά ως «κέρδη» από τους άκρως λανθασμένους Ελληνικούς υπολογισμούς του 1974· αν το πράξουν, είναι πιθανό να γίνει μόνο σε στάδια, και μάλιστα αργά σε αυτό, ή ενδεχομένως, σε αντίδραση των εγγυήσεων της Αγκυρας, αν η τελευταία αποφασίσει να διαπραγματευτεί το θέμα της Κύπρου για να διευκολύνει την είσοδό της στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι Τουρκοκύπριοι δεν θα εγκαταλείψουν την αυτοδιάθεση και έτσι επιμένουν σε μια συνομοσπονδία. Εφόσον είναι απίθανη η επιστροφή των Τουρκοκύπριων προσφύγων στον νότο, σε κάθε προσαυξημένη ανταλλαγή πληθυσμών θα έπρεπε να περιοριστεί ο αριθμός των Ελληνοκύπριων που επιστρέφουν στο βορρά, μιας και δεν θα μπορούσε να υπερβεί τον αριθμό των Τουρκοκυπρίων. Ούτε θα μπορούσαν οι τρεις ελευθερίες να πραγματοποιηθούν άμεσα αλλά μόνο σταδιακά.

Η επιμονή στην συνομοσπονδία, είναι παρόλα αυτά ανάθεμα για τους Ελληνοκύπριους, αφού υποδηλώνει τη δημιουργία δύο ανεξάρτητων κρατών στο νησί. Εδώ βρίσκεται το κομβικό σημείο της διαμάχης. Και κάθε εφαρμογή μιας ομοσπονδιακής λύσης θα λειτουργήσει μόνο αν υπάρχουν εγγυήσεις ασφάλειας για όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές, διαφορετικά θα καταρρεύσει όπως έγινε με το συνταγματικό πλαίσιο της δεκαετίας του '60. Η πλήρης αποστρατιωτικοποίηση του νησιού, με ξένα εχέγγυα, φαίνεται να είναι ένα πιθανό προαπαιτούμενο για κάθε τέτοια λύση¹⁴.

Ατυχώς, η κατάσταση έχει γίνει πιο περίπλοκη με το στυγνό και μελετημένο εποικισμό τμημάτων του βόρειου μέρους του νησιού με εποίκους από την ανατολική Τουρκία. Οι Τούρκοι υπήκοοι -υπολογίζονται οπουδήποτε ανάμεσα σε 40.000-74.000-¹⁵, έχουν μεταβάλλει δραστικά την εθντική και πολιτισμική δημογραφία του νησιού. Στο μεσοδιάστημα, μεγάλος αριθμός από τους ίδιους τους Τουρκοκύπριους έχουν μεταναστεύσει στη δυτική Ευρώπη¹⁶. Καθώς παρέρχονται τα χρόνια από το 1974 και εξής, όλο και πιο πολλοί πολίτες και των δύο κοινοτήτων μεγαλώνουν χωρίς καμία επαφή με τα μέλη της άλλης κοινότητας. Πράγματι η τουρκοκυπριακή νεολαία ασχολείται το ίδιο αν όχι και περισσότερο με γεγονότα που συμβαίνουν στην Κωνσταντινούπολη και στο Λονδίνο παρά με τους Ελληνοκύπριους στην άλλη πλευρά της Λευκωσίας. Και οι Ανατολίτες έποικοι έχουν λίγα κοινά με τους Ελληνοκύπριους και συχνά διαβιβούν ξεχωριστά από τους Τουρκοκύπριους με τους οποίους έχουν σαφείς πολιτισμικές διαφορές (Morvaridi 1993: 228-232). Μια λύση που εγκολπώνει τις αρχές της επανενσωμάτωσης πρέπει να προχωρήσει όσο το δυνατό νωρίτερα.

Αυτή η λύση που παρουσιάζεται τώρα ως προϊόν διαπραγματεύσεων, ίσως να είναι η τελευταία ειρηνική επιλογή. Το ζήτημα έχει τελευταία γαλβανιστεί με την εισαγωγή ενός καταλυτικού στοιχείου στις διαπραγματεύσεις και τη συνολική δυναμική: την Ευρωπαϊκή προσχώρηση. Η αίτηση της Δημοκρατίας της Κύπρου τον Ιούλιο του 1990 για να γίνει πλήρες μέλος στην Ε.Ε., οδήγησε την Ένωση, στις 6 Μαρτίου 1995 να ορίσει ένα χρονοδιάγραμμα για την έναρξη των διαπραγματεύσεων της εισδοχής της Δημοκρατίας της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα έξι μήνες μετά την επικύρωση της Διακυβερνητικής Σύσκεψης του Άμστερνταμ το 1997. Σαφώς, η υπόσχεση της ασφάλειας και οι κανόνες των Ευρωπαϊκών ανθρωπίνων δικαιωμάτων για όλους τους πολίτες ενός ομοσπονδιακού κράτους, μαζί με ευρύτερα οικονομικά κίνητρα, διασφάλιση και εγγυήσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προαναγγέλλουν νέα σενάρια, αλλά επίσης και καινούριους κινδύνους και θα οδηγήσουν σε μια ιδιαίτερα φορτισμένη κατάσταση, η οποία αναμφίβολα θα γνωρίσει φρενίξεις ελιγμούς, παρακινδυνευμένη πολιτική και εξωτερική πίεση ως τη στιγμή της εισδοχής¹⁷.

Σ' αυτή την κατάσταση, η προσχώρηση της Δημοκρατίας της Κύπρου με τη στήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συναντά την αντίθεση του καθεστώτος Ντενκτάς, καθώς το τελευταίο απειλεί με νομιμοποίηση του διαμελισμού και με ενσωμάτωση στην Τουρκία. Το σχέδιο των Ελληνοκύπριων να εγκαταστήσουν τους αμυντικούς πυραύλους S-300 από τη Ρωσία στο νότο το φθινόπωρο του 1998, έχει οδηγήσει την Τουρκία στη διαβεβαίωση ότι μια τέτοια ενέργεια θα ήταν «casus belli». Η Ελλάδα βεβαιώνει ότι θα απαντήσει σε κάθε τέτοια «πυρραυλική κρίση». Σε αυτές τις

συνθήκες υψηλής έντασης και πιεστικής αστάθειας, και οι δύο πλευρές προσδοκούν μια πρωτοβουλία που έχουν δώσει οι Ηνωμένες Πολιτείες από καιρό, υπό τη διεύθυνση του Richard Holbrooke, που υπόσχεται να ασκήσει πίεση και στις δύο πλευρές. Το ότι αυτή η πρωτοβουλία ίσως πάρει σάρκα και οστά, μόνο εφόσον αρχίσουν να παραπαίνουν οι προσπάθειες του ΟΗΕ, αποδεικνύει ότι ίσως δεν θα τηρήσει τα πλαίσια αποφάσεων των Ηνωμένων Εθνών. Αναμφισβήτητα, αναλυτές στην Ελλάδα ανησυχούν για το ότι η «Τουρκική αδιαλλαξία», μπορεί να μετακινηθεί μόνο με Αμερικανική πίεση στην Ελλάδα και στους Ευρωπαίους να προωθήσουν την ενσωμάτωση της ηπειρωτικής Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία υπέστη ένα πλήγμα, όταν αντίθετα με τη Δημοκρατία της Κύπρου, έμεινε έξω από την Agenda 2000 της Ε.Ε. Τι άλλο, θα μπορούσε να ωθήσει την Τουρκία να πείσει τους Τουρκοκύπριους και τους δικούς της πολίτες (εφόσον της το επιτρέπει η εσωτερική πολιτική σκηνή), να αμβλύνει τις σκληρές και ακλόνητες θέσεις της στο ζήτημα της ξεχωριστής κυριαρχίας;

Οι εντάσεις θα αυξηθούν σημαντικά, όπως επίσης και οι εξοπλισμοί, αν αποτύχουν ξανά αυτές οι συνομιλίες. Βέβαια τα εθνικιστικά πάθη είναι οξυμμένα και ανάμεσα στον Τουρκοκυπριακό πληθυσμό και στους Ελληνοκύπριους. Η Τουρκοκυπριακή ηγεσία απειλεί με διαίρεση· ωστόσο παρά τις σχετικές απειλές, δεν είναι σε καμία περίπτωση σαφές ότι οι Τουρκοκύπριοι θα επιθυμούσαν να προσαρτηθούν στην Τουρκία, ή επίσης ότι θα το επιθυμούσε η Τουρκία. Γιατί κάθε επισήμοποίηση της ενσωμάτωσης του βορρά στην Τουρκία θα έβλαπτε τη θέση της στους διεθνείς οργανισμούς (ιδιαίτερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση) και ίσως θα επέφερε μια διπλή ένωση, η οποία απλώς θα δημιουργούσε ένα ασταθές Ελληνο-Τουρκικό σύνορο¹⁸. Μια «σκληρή» Ελληνοκυπριακή γραμμή, που σημαδεύεται, δικαιολογημένα ή όχι, από το ενιαίο αμυντικό δόγμα με την Ελλάδα και υποκινείται από τις εν ψυχρώ δολοφονίες άοπλων Ελληνοκύπριων στην Πράσινη Γραμμή το 1996, έχει εντείνει τις συναισθηματικές εκκλήσεις για «απελευθέρωση» και ενάντια στο συμβιβασμό της «ομοσπονδίας» στο χώρο του λαϊκού συναισθήματος. Τι ακριβώς συνεπάγεται η «απελευθέρωση», ή πώς αυτή θα προκύψει, είναι κάτι που έχει γίνει περισσότερο αντικείμενο συναισθηματικής παρά λογικής επεξεργασίας. Αλλά αν αυτή η επιθυμία προϋποθέτει ένα σύντομο πόλεμο μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας για την Κύπρο, δεν είναι πιθανό πως αυτό θα οδηγήσει σε δυτική παρέμβαση και στην επιβολή μιας διευθέτησης -ίσως ενός ακόμα πιο συμβιβαστικού συμβιβασμού- στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων ;

Η επιστημονική παρέμβαση

Οι διαφορές που κυκλώνουν κάθε «ιστορία» σημασιοδοτούν το ιδεολογικό και γλωσσικό ναρκοπέδιο στο οποίο έχει περιέλθει το Κυπριακό ζήτημα. Η αντικειμενικότητα των ατομικών αφηγήσεων παραπαίει και προσκρούει στα στερεότυπα με τα οποία ερμηνεύει κάθε πλευρά το «πρόβλημα». Εν μέρει, αυτό επιτυγχάνεται με την αποθάρρυνση, αφομοιωμένη εξουσία της επίσημης πολιτικής ρητορικής και στις δύο κοινότητες· στους ακαδημαϊκούς κύκλους επίσης, ο λόγος της πολιτικής επιστήμης, που κυφορείται έμμεσα προς τις εντολές των επίσημων κυβερνητικών σωμάτων, έχει μονοπωλήσει τη συζήτηση επί της κυπριακής εμπειρίας. Στη διαμόρφωση του πεδίου, οι άλλες κοινωνικές επιστήμες φαντάζουν σμικρυνμένες ή ακολουθούν τα περιγράμματα του επίσημου λόγου. Το να μιλάει κανείς με όρους άλλους από αυτούς της «πολιτικής», θεωρείται ως το αποκορύφωμα της αφέλειας. Στο μεταξύ, η πολιτισμική σφαίρα έχει αυτοπεριοριστεί σε ένα φορμαλιστικό και αισθητικοποιημένο εθνικισμό, ο οποίος παράγει μια πολιτικοποίηση της κουλτούρας μονάχα στη μορφή ενός ουσιοκρατικού φορτισμένου λόγου για τους «εθνικούς» θησαυρούς και τις ελεγείες κάθε κοινότητας. Οι επικριτές-εισηγητές αυτής της τάσης θεωρούν τη δουλειά τους «α-πολιτική» και «μη-ιδεολογική»!

Για να αντιμετωπίσουν μια τέτοια περίπτωση, ακαδημαϊκοί και διανοούμενοι από τις δύο κοινότητες έχουν επιδιώξει να αναλάβουν τα πολιτικά ζητήματα που εμπλέκονται μέσα από την ανάμιξη ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών σε μια ανάλυση του πώς δημιουργούνται ή συντηρούνται οι κυρίαρχες αντιλήψεις κάθε κοινότητας, και για ποιους σκοπούς, έτσι ώστε ίσως μάθουμε και ξεμάθουμε τις τάσεις που δομούν τις σχέσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Με αυτούς τους όρους, αυτή η προσπάθεια, παρά την εχθρική αντιπαράθεση των εθνικιστών και στις

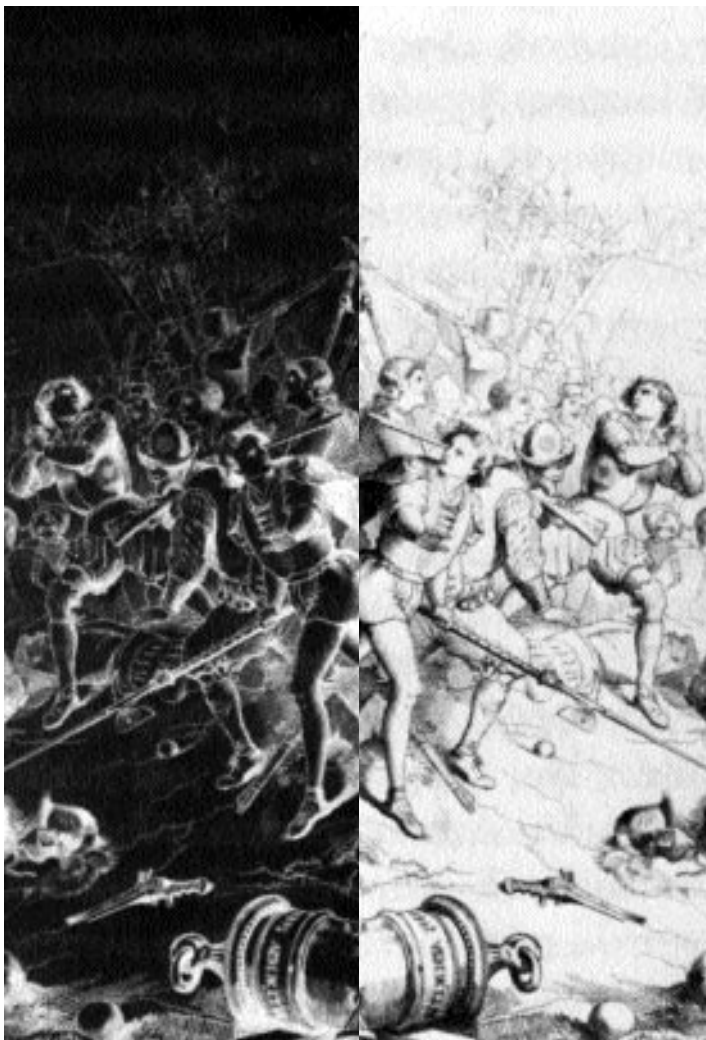

δύο κοινότητες, έχει διεξαχθεί στο επίπεδο της συζήτησης για την ταυτότητα και τη συγκρότηση μιας υγιούς κοινωνίας πολιτών. Οι κοινωνικοί επιστήμονες έχουν μελετήσει τις ζωντανές εμπειρίες που μοιράζονται οι δύο κοινότητες· οι πολιτικοί ψυχολόγοι έχουν επιδιώξει να ερμηνεύσουν την επίδραση των τραυμάτων πάνω στις εικόνες του Εαυτού και του Άλλου και στις δύο κοινότητες· ενώ ακαδημαϊκοί από τον κλάδο της επίλυσης των διενέξεων, έχουν προσπαθήσει να διευκολύνουν συναντήσεις μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων. Σε όλες αυτές τις προσπάθειες, εδράζεται το ζήτημα της ταυτότητας και ο ρόλος που θα έχει η διαλεκτική συγκρότηση και η αναδιαπραγμάτευσή της σ' αυτό το χώρο και στους ανθρώπους του.

Το θέμα της ταυτότητας είναι πρωταρχικής σημασίας σε κάθε μελλοντικό βήμα για την επαναπροσέγγιση και αυτό είναι που οι ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες χρειάζεται να διερευνήσουν εξονυχιστικά. Τα πράγματα είναι αξιοθρήνητα σε περιοχές όπου η ανάγκη για αυτο-συνειδησία είναι μεγαλύτερη και εκεί όπου τα πρόσωπα-κλειδιά θεωρούν την ταυτότητα περισσότερο οντολογική και λιγότερο προβληματική. Στην Κύπρο, τα ζητήματα ταυτότητας γίνονται αντικείμενο διαμεσολάβησης μέσα από εθνικιστικές συντεταγμένες που διαχέονται ακόμα και στα λίγα εκείνα ενδιάμεσα πολιτικά σώματα που παρεμβάλλονται ανάμεσα στο άτομο και στο κράτος. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, «σε κοινωνίες στις οποίες ο εθνικισμός είναι η μόνη παράμετρος της πολιτικής ορθοδοξίας, η απλή έκθεση της εθνικιστικής ιδεολογίας συνιστά πράξη κοινωνικής κριτικής» (Μανράτσας 95). Η θερμή αντίδραση στο αρχικό συνέδριο ήταν ταυτόχρονα ανησυχητική για το σθένος της και αναμενόμενη στις κριτικές διαμορφώσεις της.

Οι επιστήμονες που επιθυμούν κατά τον Benjamin να εργαστούν «ενάντια στο ρεύμα» σ' αυτό το έντονα πολιτικοποιημένο ακαδημαϊκό περιβάλλον ανακαλύπτουν ότι βαδίζουν ενάντια στην αδιαλλαξία ενός ευρύτερου κοινού αφοσιωμένου στη συντήρηση της οντολογικής υπεροχής του συστήματος των εθνοπολιτισμικών πεποιθήσεών του, το οποίο στηρίζεται ευρέως στη διαλεκτική δαιμονοποίηση της Ετερότητας. Τα γεγονότα στη ζωντανή μνήμη και η σύλληψή τους με αυτούς τους όρους, το επιβεβαιώνουν. Οπωσδήποτε η αυτοσυνειδητή σκοπιμότητα πάνω στις δομές της ταυτότητας και οι επακόλουθες ηθικές και πολιτικές συζητήσεις που αυτές υπαγορεύουν πρέπει να αντιμετωπιστούν με επιμέλεια. Ο Πασχάλης Κιτρομηλίδης, ένας εξέχων υπέρμαχος ενός τέτοιου καθήκοντος, προειδοποίησε, πολλά χρόνια πριν, ενάντια στους όρους με τους οποίους η επιτυχημένη κοινωνική ενοποίηση μπορεί να εξελιχτεί σε διευθέτηση των βασικών εθνικών αναγκών μέσα σε μια δι-εθνική κοσμική κοινωνία: «(με τον όρο) επίλυση διενέξεων δεν εννοώ βέβαια να υποστηρίξω καμιά μορφή εθνικής αφομοίωσης και τη δημιουργία μιας νέας αέρας εθνικότητας – αυτό νομίζω έχει γίνει πρακτικά αδύνατο στην Κύπρο, δεδομένης της ύπαρξης δύο κανονικών και αρθρωμένων κοινοτήτων, και με τις δύο να είναι πολύ περιήφανες για την ταυτότητά τους» (Κιτρομηλίδης, 1977: 57). Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι οι Ελληνικές και οι Τουρκικές πολιτισμικές βάσεις και των δύο κοινοτήτων έχουν καλλιεργηθεί για πολλούς αιώνες και είναι βαθιά ριζωμένες. Τόσο πολύ ώστε ένα ανέκδοτο που αναφέρθηκε από τον πρώην πρεσβευτή Montegale Stearns στον οποίο ο Γλαύκος Κληρίδης υπερασπίστηκε την Κυπριακή σημαία ως την «καλύτερη του κόσμου (...) επειδή κανείς δεν θα πέθαινε για αυτή», έχει μια αφοπλιστική διορατικότητα (Stearns 1992: 172).

Αλλά η ταυτότητα διαμορφώνει τον εαυτό της σε έναν αριθμό επικουρικών επιπέδων αυτοπροσδιορισμού και διαφοροποίησης τα οποία δεν πρέπει να παραβλέπονται και χρειάζεται να αποκατασταθούν. Για παράδειγμα, οπαδοί του ιστορικού κόμματος της Αριστεράς στην Κύπρο, του ΑΚΕΛ, με ένα σταθερό 30% των ψήφων συνήθιζαν να προτιμούν την κυπριακή σημαία, έναντι αυτής της κυρίως Ελλάδας στην Κύπρο. Βέβαια στη δεκαετία του '70, μετά την εισβολή του 1974, ήρθαν κοντά στο να χαράξουν πιο καθαρά πολιτισμικά όρια για να διακρίνουν τους εαυτούς τους από τους αδελφούς της κυρίως Ελλάδας· αυτή η τάση ήταν πιο έντονη απο ότι σήμερα (Αργυρού 1996: 51). Αυτό δεν σήμαινε κατ' ανάγκη ότι μια τέτοια κλίση αν και ανθεκτική αρνούνταν έναν ελληνικό πολιτισμικό προσδιορισμό. Είναι σαφές πως το ελληνικό και το τουρκικό υπόστρωμα και για τις δύο κοινότητες είναι πάντα εν τω γίνεσθαι, και οι Ελληνοκύπριοι μπορεί να θεωρούν τους κυρίως Έλληνες ως αδελφούς, αποδέκτες της ίδιας κλασικής κληρονομιάς, αλλά επίσης πολύ διαφορετικούς. Οι Τουρκοκύπριοι επίσης υψώνουν μια σημαία που αντι-

στρέφει το χρώμα της τουρκικής σημαίας· διαφοροποιούν επίσης τους εαυτούς τους από τους «μαυρογέννηδες» κυρίως Τούρκους. Φαίνεται σαν μιά μνήμη που οβήνει τώρα όταν, όπως επισημαίνει εύστοχα ο ανθρωπολόγος Βάσσος Αργυρού, «οι παλαιότερες γενιές των Ελληνοκυπρίων, άνδρες και γυναίκες επιμένουν ότι στο παρελθόν αυτοί και οι Τουρκοκύπριοι ήταν 'σαν αδέρφια'». Όπως λένε συχνά, «συνηθίζαμε να πηγαίνουμε στους γάμους τους, αυτοί συνήθιζαν να έρχονται στους δικούς μας, έτσι ήταν τα πράγματα» (Αργυρού 1996: 58-59). Τέτοια σχόλια ίσως να παρακινούνται ανακλαστικά από μια Ελληνοκυπριακή νοσταλγία που επιχειρεί να αναζητήσει κάπως καθυστερημένα άλλη μια ευκαιρία συνύπαρξης σε μακρύ χρονικό ορίζοντα ή ακόμα μια επανεπεξεργασμένη κυπριακότητα· ωστόσο αυτά τα σχόλια δείχνουν τόσο απομακρυσμένα γιατί οι αντίπαλοι εθνικισμοί των τελευταίων σαράντα ετών έχουν απωθήσει κατηγορηματικά τέτοια συναισθήματα έξω από κάθε συζήτηση. Η ταυτότητα στην Κύπρο και η πολιτική διεργασία που είναι δομημένη στα απεικασμάτα της, δεν εξυπηρετείται ούτε από ένα στατικό εθνικισμό με εθνικά χαρακτηριστικά (ethnonationalism), είτε Ελληνικότητας είτε Τουρκικότητας, ούτε ένας καθολικός Κυπριωτισμός. Η κινητοποίηση πιο σύνθετων και επιδεχόμενων επεξεργασίας μορφών της κοινότητας απαιτεί την ενθάρρυνση ενός πιο εκλεπτυσμένου διαλόγου ανάμεσα στα επικουρικά επίπεδα (ανα)διαμόρφωσης και (ανα)γνώρισης της ταυτότητας. Δυστυχώς προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση, συναντούν την επίμονη λαϊκιστική πρακτική επικριτών που συνθηματολογούν με τα πιο απλουστευτικά και γνωστά δυαδικά σλόγκαν: 'Ελληνας/νεοκύπριος· πατριώτης/προδότης, κ.ο.κ.

Ατυχώς, επικρατούν οι περιπτώσεις των χειρότερων σεναρίων. Οι Τουρκοκύπριοι έχουν δυσκολία στο να επιστρέψουν σε τέτοια συναισθήματα εξαιτίας της αντίληψης ότι όλοι οι Ελληνοκύπριοι δεν θα ησυχάσουν έως ότου πετύχουν το στόχο της ένωσης· οι Ελληνοκύπριοι θεωρούν πως η κυρίως Τουρκία έχει βλέψεις για όλο το νησί. Όπως δείχνει ο Παπαδάκης σ' αυτό τον τόμο, αυτές οι ακραίες φαντασιώσεις κάθε πλευράς στην πραγματικότητα συντηρούν ή μια την άλλη και είναι υπαίτιες για τη διαιώνιση ενός κύκλου αυτο-εκπληρούμενων φόβων και εχθροτήτων. Παράλληλα, μερικοί Ελληνοκύπριοι δεν κατανοούν γιατί σχεδόν το 80% του πληθυσμού θα έπρεπε να αναχθεί σε μειονότητα· ιδιαίτερα καθώς «οι Τουρκοκύπριοι έχουν αποτελέσει για τους Ελληνοκύπριους αυτό που ο υπόλοιπος κόσμος έχει καταστεί για τη Δύση - με μια λέξη πολιτισμικά υποδεέστερος» (Αργυρού 1996: 57). Από τη στιγμή που το ελληνοκυπριακό κατεστημένο επιθυμεί να νομιμοποιήσει τη νεωτερικότητά του στις βάσεις της ευρωκεντρικής ιδεολογίας και, όπως η κυρίως Ελλάδα, βασίζει αυτή την προσπάθεια στη διαδοχή της κλασικής Ελλάδας και στην πρόδοσή της στις αρχές του ορθού λόγου και του εκσυγχρονισμού, έχει επιδιώξει να απο-οθωμανοποιηθεί. Οι Τουρκοκύπριοι καταστρέφουν αυτή την εικόνα και, ως συνέπεια οι Ελληνοκύπριοι τους απεικονίζουν ως «βάρβαρους» και «οπισθοδρομικούς» σε ένα λόγο που θεμελιώνεται σε οικείους αποικιοκρατικούς, ηγεμονικούς και ευρωκεντρικούς όρους. Διαιωνίζοντας τέτοια παραδείγματα, «[οι Ελληνοκύπριοι] αναπαράγουν την ίδια ακριβώς ιδεολογία που τους καθιστά 'οπισθοδρομικούς' Μεσανατολίτες» στα μάτια των Δυτικών (Αργυρού 1996: 58). Τέτοιου τύπου νοητικές παράμετροι συνομοτούν για να εμποδίσουν προσπάθειες να έρθουν πιο κοντά οι δύο κοινότητες. Κάθε μελλοντική λύση ενοποίησης στο ζήτημα της Κύπρου πρέπει να βασιστεί σε ένα πνεύμα αμοιβαίας αναγνώρισης του πολιτισμικού πλαισίου του καθενός και στο θεμέλιο λίθο μιας από κοινού υφιστάμενης Κυπριακής διαφορετικότητας. Αυτή η διαφορά καθορίζεται ως μια ανακλαστική τάση συμμετοχής σε μια εμπειρία ζωής στην Κύπρο που λειτουργεί σε επικουρικά επίπεδα συγκρότησης της ταυτότητας, διαφοροποιεί και τους δύο –Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους– από τις αντίστοιχες μητροπόλεις και ξεδιπλώνεται εσωτερικά φέρνοντάς τους μαζί. Η ανάπτυξη στη συνέχεια μιας τέτοιας διαφορετικότητας σε μια γραφειοκρατικοποιημένη (ή ομοσπονδιακή) μορφή είναι μόνο ένα μέρος αυτής της διαδικασίας. Το στίγμα της στον πολιτισμό και τη μνήμη πρέπει να επανατοποθετηθεί στον πολιτικό και ακαδημαϊκό λόγο καθώς και στην κυπριακή θεσμική εμπειρία και στην πραγματικότητα. Αυτή η πραγματικότητα βέβαια, βασίζεται σε εμπειρίες στις οποίες, καθώς περνά ο χρόνος, συμμετέχουν όλο και λιγότεροι Κύπριοι. Αλλά αυτή η συλλογική αμνησία είναι δυνατόν να επιτρέψει το όραμα μιας νέας πολιτικής θεμελιωμένης σε έναν (αποδεκτό) ιδεαλιστικοποιημένο Ευρωπαϊκό κανόνα συμπεριφοράς, εγ-

γνήσεων ασφαλείας, και (περισσότερης) οικονομικής ευμάρειας. Η διαδικασία της ανάμνησης και της λήθης δεν χρειάζεται μόνο να βρεί τη σωστή ισορροπία πρέπει επίσης να κάνει την πολιτική επιλογή στην ανάμνηση και στη λήθη των κατάλληλων προτύπων κάθε κατηγορίας.

Η έννοια της διαφοράς «μπορεί να ποικίλλει από μια αντικειμενική, ανυστερόβουλη λειτουργία διάκρισης ('διάκριση', 'προσεκτική και ακριβής αποτίμηση') σε μια επιχειρηματολογική ή ανταγωνιστική καταδικαστική λειτουργία ('μια διαφωνία ή ένας καυγάς')» (Johnson 1980: ix). Είτε με τη ρευστότητα μιας ταξινόμησης ή την πίεση μιας κρίσης, αυτό που μετράει είναι κατά πόσον αυτή η διαφορά απορρέει από γεγονότα ή από εξουσιαστικές κινήσεις που μπορούν να αναδιαμορφωθούν. Η πεποίθηση προς το τελευταίο ίσως πιέσει προς ένα πρόγραμμα αναζωογόνησης του αποστεωμένου εθνικού φαντασιακού της Κύπρου με τρόπους που θα βοηθήσουν στη θεραπεία και όχι στην επιδείνωση των πολιτισμικών διαχωρισμών (Argyrou 1996: 38-39· Calotychos 1992)¹⁹. Προτείνουμε μια συνειδητή, ωφέλιμη και φαντασιακή κινητοποίηση των διαφορών.

Εθνικισμός και Ταυτότητες

Οι επικρατούσες ιδεολογίες στις δύο κοινότητες που διαπνέονται από έναν στατικό εθνικισμό με εθνοτικά χαρακτηριστικά, αποτελούν σύνθετα φαινόμενα. Υποστηρίζονται από ένα επιβεβλημένο θησαυρό συμβολικού και μεταφορικού κεφαλαίου που έχει απήχηση στο ευρύτερο κοινό. Η διαλεκτική και ρυθμιστική φωνή των εκπαιδευτικών συστημάτων και των μέσων ενημέρωσης και στις δύο κοινότητες –τα τελευταία όχι μόνο με ανοίγματα μέσω κρατικών διαύλων– ήταν καθοριστική. Εμφανώς, αυτοί οι εθνικισμοί έχουν μεταβληθεί ριζικά από τη δεκαετία του '60: στην πιο καθαρή του έννοια, ο ελληνοκυπριακός εθνικισμός δεν φιλοδοξεί πια στην ένωση με την Ελλάδα, αλλά μάλλον στοχεύει στην επίτευξη μιας ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας μέσα σε μια ανεξάρτητη πολιτεία. Στην ελληνοκυπριακή πλευρά μια νέα συμμαχία που σφυρηλατήθηκε από κοινωνικές και πολιτικές ομάδες που δεν σχετίζονταν παλαιότερα μεταξύ τους, παγιώνει ένα νέο-εθνικισμό, ο οποίος έχει φέρει μαζί ακραίους και μετριοπαθείς εθνικιστές, σοσιαλιστές, τα ανώτερα κλιμάκια της Εκκλησίας, επιχειρηματίες και διανοούμενους. Αυτός έχει πετύχει καινούριες, αν και προφανώς προσωρινές, συμμαχίες στην υποστήριξη των κομμάτων. Στο μεσοδιάστημα, ο Τουρκοκυπριακός εθνικισμός εξαρτάται από την τουρκική οικονομική και τακτική υποστήριξη και σύρεται πιο κοντά από ποτέ στη διχοτόμηση και στην ενσωμάτωση εντός της Τουρκίας, σε απάντηση του εμπάργκο των τουρκοκυπριακών αγαθών από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι ταχυδρομικές υπηρεσίες και οι τηλεπικοινωνίες έχουν ήδη συγχωνευτεί στο σύστημα της κυρίως Τουρκίας. Ακόμη, η υψηλή ανεργία, το Α.Ε.Π., που έχει ξεχειλίζει, η μετανάστευση, έχουν απλώς περιπλέξει τις ήδη τεταμένες σχέσεις μεταξύ των Τουρκοκυπρίων και των εποίκων.

Η αυξημένη ζωτικότητα του στατικού εθνικισμού με τα εθνικά χαρακτηριστικά και στις δύο κοινότητες, ίσως να μπορεί να μετρηθεί από το πόσο περνά σε μια διαρκή αντιπαράθεση με έναν άλλο ιδεολογικό σχηματισμό που επιδιώκει να βρεί κοινό έδαφος μεταξύ των δύο κοινοτήτων του νησιού, τονίζοντας τη διαφοροποιημένη και μοναδική φύση της κυπριακής εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας. Αυτή η ορμή έχει αλλάξει μορφή στη διάρκεια των τελευταίων τριάντα ετών και εδράζεται σπάνια σε ένα πολιτικό κόμμα²⁰. Από τη δεκαετία του '60, έχει περάσει από μια σιωπηλή ατζέντα «ανεξαρτησίας» με ενωτικούς σκοπούς για τη νεοσύστατη δημοκρατία σε μια πλήρη ιδεολογική και πολιτισμική στροφή –που συχνά αποκαλείται Κυπριωτισμός– η οποία τοποθετεί στο προσκήνιο την κυπριακή υπηκοότητα σε σχέση με τα εθνικά αιτήματα της αντίστοιχης μητέρας πατρίδας ή των αντίστοιχων μητροπολιτικών εθνών. Η κυπριακότητα, όπως ασκείται και στις δύο κοινότητες, έχει σπάνια και μόνο στις ακραίες μορφές της, αρνηθεί την αντίστοιχη ελληνική ή τουρκική εθνικότητα των Κυπρίων. Οι υπέρμαχοί του σε κάθε κοινότητα επιδιώκουν να επεξεργαστούν τις ιδιαίτερα εξατομικευμένες κλίσεις του πολιτισμικού τους χαρακτήρα σε αντιπαράθεση με τα αδέρφια των κυρίως πατρίδων τους και πάνω σ' αυτό δομούν μια νέα πολιτική.

Στην ελληνοκυπριακή πλευρά, η κυπριακότητα παρουσιάστηκε σε ένα αριθμό μορφών πριν το 1974 και συχνά στο πλαίσιο των κομμουνιστικών κομμάτων (Lanitis 1963· Stamatakis 1991· Περιστιάνης 1995· Mavratsas 1996). Οποδήποτε αυτό το παράδειγμα ελαχιστοποιούνταν πάντα από την ιδεολογική υπεροχή, την οργάνωση και τα παιδαγωγικά ερείσματα του ελληνικού πολι-

τισμικού εθνικισμού. Ως αντίπαλο δέος, υπάρχει το επιχείρημα, ότι η κυπριακότητα ήταν συχνά υποχρεωμένη να τονίσει το «τοπικό» χρώμα της κυπριακής πρακτικής και καθημερινότητας: ωστόσο αυτή η διάκριση ισχύει μόνο αν κάποιος υποτιμά την αξία της ντόπιας πολιτισμικής παραγωγής. Τα γεγονότα ωστόσο του 1974, και η αντίληψη της προδοσίας της ηπειρωτικής Ελλάδας μεταξύ των Ελληνοκυπρίων, δημιούργησαν ευνοϊκούς παράγοντες για τη διάχυση της. Ο σχηματισμός ενός οργανισμού, του Νεοκυπριακού Συνδέσμου το 1975, σηματοδότησε την εκστρατεία ενάντια στον εθνοτικό διαχωρισμό και υπέρ της επαναπροσέγγισης σε μια συνολική στρατηγική αποδυνάμωσης της εθνότητας από τον πυρήνα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Αυτό το κατάφερε, εστιάζοντας τις ενέργειές της στη γραφειοκρατία από την οποία, όντως, αντλούσε πολλούς από τους υποστηρικτές της. (Mavratsas 1996 : 97, υποσ. 5).

Αλλά αυτό το αρχικό ενδιαφέρον στο κίνημα περιθωριοποιήθηκε στη δεκαετία του '80 για μια σειρά λόγους. Καθώς περνούσαν τα χρόνια, η μη περαιτέρω Τουρκική στρατιωτική δράση και η επακόλουθη σταθερή πεποίθηση στην ενίσχυση του κράτους στο νότο προκάλεσε οικονομική ευημερία και αύξησε την εμπιστοσύνη στο κράτος της Κύπρου. Αν και παράδοξο εκ πρώτης όψεως, αυτό αποδυνάμωσε την ανάγκη ισχυροποίησης του κυπριωτισμού –πολιτισμικά– του κράτους. Επιπρόσθετα, η ανακήρυξη στο βορρά της ΤΔΒΚ στα 1983, έπεισε ακόμα περισσότερο τους ανθρώπους πως καμιά λύση δεν φαινόταν στον ορίζοντα. Η ρητορική υποστήριξη των Σοσιαλιστών και του Ανδρέα Παπανδρέου στην Ελλάδα εκμεταλλεύτηκε αυτή την εξέλιξη των γεγονότων και ελάττωσε το ενδιαφέρον στα επιχειρήματα περί κυπριακότητας.

Αυτή ήταν η κατάσταση έως ότου έγινε πρόεδρος της Κύπρου, ο Γιώργος Βασιλείου το 1988. Η πολιτική του μιας χαρακτηριστικά ονομαζόμενης «επίθεσης ειρήνης», απέναντι στους Τουρκοκύπριους, επιχειρηματολογούσε για τα μελλοντικά οικονομικά ωφέλη για αυτούς σε μια ομοσπονδία που θα παγίωνε την Κύπρο ως ένα ακμάζον οικονομικό κέντρο στη Μεσόγειο. Παράλληλα, ο Βασιλείου πρότεινε ένα αποφασιστικό εξοπλιστικό πρόγραμμα που αντιμετωπιζόταν ευνοϊκά από την Ελληνοκυπριακή Δεξιά (Περιστιάνης 1995: 139). Αυτή η πολιτική του καρότου και του μαστίγιου θα επεδίωκε να εξασφαλίσει τις «τρεις ελευθερίες». Αλλά ο Βασιλείου δεν συνάντησε μόνο τη σκληρή αντίθεση των Τουρκοκυπρίων στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, αλλά επίσης συνένωσε ετερόκλητα ελληνοκυπριακά πολιτικά κόμματα που θα συνομοτούσαν εναντίον του στις εκλογές του 1992. Όπως έχει υποστηρίξει ο Περιστιάνης, η ιδεολογική τοπογραφία μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς στην Κύπρο, έχει μετασχηματιστεί κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Βασιλείου σε αυτή ανάμεσα σε δυνάμεις που «συναινούν» στην ομοσπονδία και σε αυτές που την «απορρίπτουν», ένας διυισμός που μεταφράζεται ως αυτός που συχνά αντιστοιχεί στο χάσμα μεταξύ «εθνικιστών» και «Κυπριωτιστών». Η οριακή ήττα με 1% του Βασιλείου στις εκλογές από τις συνασπισμένες δυνάμεις του καποτε «συναινετικού» Κληρίδη και του ένθερμου «απορριπτικού» Κυπριανού και της σοσιαλιστικής ΕΔΕΚ, αποτέλεσε πλήγμα για την προώθηση αυτού του τύπου της κυπριακότητας και των «συναινετικών» ή ακριβέστερα για το πρόγραμμα της επαναπροσέγγισης. Έτσι τουλάχιστον φαινόταν. Παρόλα αυτά, αν και αυτή η διχοτομία έχει κάποια αξία, καλύπτει επιφανειακά τον καιροσκοπισμό που χαρακτηρίζει τις συμμαχίες αυτού του bloc, (ένα σημείο που απλώς υπογραμμίστηκε από το αλογοπάζαρο που χαρακτηρίζει τις συμμαχίες στις Προεδρικές εκλογές του 1998). Περισσότερο συμμαχία εξ ανάγκης, παρά από (κοινές) ιδεολογικές πεποιθήσεις, αυτή η απορριπτική τάση ίσως να μην διαρκέσει για πολύ. Γιατί στην ήττα, το Κομμουνιστικό Κόμμα (ΑΚΕΛ), κατάλαβε ότι το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας τους υποδείκνυε να κόψουν κάποιες υπερβολές από τη «συναινετική» ρητορική τους και να αντιμετωπίσουν ευθέως για μια ακόμα φορά και να μην υποτιμήσουν την ανασφάλεια που διακατείχε τον πληθυσμό για το ζήτημα της τουρκικής Κατοχής. Είναι επίσης ευρέως γνωστό ότι ως προς το Κυπριακό, το ΑΚΕΛ πλησιάζει να μοιραστεί τις απόψεις του κυβερνώντος κόμματος ΔΗΣΥ²¹. Επιπρόσθετα, η γενική αποδοχή του διυισμού, των «συναινετικών» και των «απορριπτικών» καλύπτει το γεγονός ότι πολλοί Ελληνοκύπριοι αλλάζουν συχνά διάφορες θέσεις σε συγκεκριμένες στιγμές και σε συγκεκριμένα πλαίσια, ιδιωτικά ή δημόσια. Και τώρα η κυβέρνηση Κληρίδη ξέρει ότι πρέπει να παίξει αυτό το ίδιο το παιχνίδι στην κεντρική σκηνή, μεταξύ εθνικιστών και πραγματιστών (ακόμα και μέσα στο ίδιο το κόμμα του), και μεταξύ εθνικι-

στών και προσδοκόντων Ξένες Δυνάμεις, όπως αναγνωρίζεται από τις νέες πρωτοβουλίες²². Το τελικό επιθανάτιο σάλπισμα για όλους όσους τρέφουν το αίσθημα επαναπροσέγγισης, δείχνει πρώιμο (Παπαδημητρόπουλος 1997).

Η πρωτοβουλία Βασιλείου υπέφερε βέβαια από το πρόωγο των κινήσεών του και απο την προβολή της προσωπικότητάς του. Καθώς η οικονομία στο νότο άκμαζε και εκτόξευε τη χώρα από μια αγροτική βάση σε μια οικονομία προσανατολισμένη στις υπηρεσίες στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, ο Βασιλείου ένας πλούσιος επιχειρηματίας εναρμονισμένος με την αγορά, έγινε έμβλημα αυτής της αλλαγής. Αρχικά, ήταν ικανός να επεκταθεί πέρα από τις παραδοσιακές δεσμεύσεις των κομμάτων και να αγγίζει ένα ευρύτερο κοινό. Αλλά από τη στιγμή που ανέλαβε την εξουσία, βρήκε γρήγορα να του δίνεται ο ρόλος του χωρίς βάσεις τεχνοκράτη, υπηρέτη της αγοράς και όχι του έθνους²³. Ένα ευρύ φάσμα δυνάμεων στην Κύπρο ήταν πρόθυμοι και ικανοί να εκμεταλλευτούν αυτή την αποψη γι' αυτόν, να σημάδουν συναγερμό και να κραυγάζουν ενάντια στη διάβρωση της εθνικής ταυτότητας και το «ξεπούλημα» του εθνικού συμφέροντος. Η επίθεση αφέθηκε στα χέρια ενός καιροσκοπικού, νεο-εθνικιστικού προγράμματος που είχε συσταθεί κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Βασιλείου και λειτούργησε άμεσα: κατά τον Περισιάνη, οι νεοεθνικιστικές θέσεις γνώρισαν τη μεγαλύτερη ακμή τους σε μια εποχή που και ο παραδοσιακός εθνικισμός και ο κυπριοκεντρισμός φαίνονταν ήδη να είναι σε ύφεση: ο πρώτος εξαιτίας της ταύτισής του με το πραξικόπημα και την εισβολή (στα 1974), και ο δεύτερος από τη χρήση μιας συντηρητικής, γεμάτης προβλήματα, πελατειακής και κομματικοποιημένης γραφειοκρατίας όπως επίσης και εξαιτίας του αδιέξοδου της πολιτικής της επαναπροσέγγισης με τους Τουρκοκυπρίους. (Περισιάνης 144-5).

Η Αριστερά βρέθηκε μετά το 1989 σε βαθιά αμφιθυμία αναφορικά με το σοσιαλισμό και έτσι κατ' επέκταση ακόμα πιο απογοητευμένη από το δυτικό πολιτισμικό ιμπεριαλισμό και οδηγήθηκε με πισωγυρίσματα για να βρει το δρόμο της και να συνεργαστεί με το πολιτισμικό ρεύμα του σκληροπυρηνικού εθνικισμού. Αυτή η συμμαχία υποτίμησε τη σημασία της Τουρκοκυπριακής κοινότητας με το Κυπριακό, προς όφελος μιας πιο παγκοσμιοποιημένης ερμηνείας, που τοποθετούσε το πρόβλημα και τη λύση του ευθέως στην πόρτα της Τουρκίας και μακριά από το δρόμο που πρότεινε ο Βασιλείου. Ως συνέπεια, η ομοσπονδιακή λύση αποσιωπήθηκε σε αυτούς τους κύκλους προς όφελος των στενότερων δεσμών και της κοινής στρατιωτικής δράσης με την ηπειρωτική Ελλάδα, ως κίνηση αποτροπής και αντιστάθμισμα στην Τουρκική κατοχή και εχθρικότητα. Αυτή η κίνηση έγινε αντιληπτή ως μια προκαταρκτική αναζήτηση λύσης από τους ίδιους τους Ελληνοκύπριους. Ως συνέπεια οι οπαδοί της απόρριψης είδαν τις «καλές υπηρεσίες» των Ηνωμένων Εθνών ή άλλων διεθνών οργανισμών ή ξένων κυβερνήσεων με σταθερή δυσπιστία. Οι πολιτικές ή οι πολιτισμικές πρωτοβουλίες που εκκινούσαν από τη Δύση²⁴ και οποιαδήποτε προσπάθεια από το χώρο της Αριστεράς να τροφοδοτήσουν τις διαπραγματεύσεις ή την επαναπροσέγγιση, αντιμετωπίζονται ως ένα είδος «συμβιβασμού». Στο μεσοδιάστημα, η επαναπροσέγγιση έχει, όπως ο κυπριωτισμός, αποκτήσει αρνητικές συμπαραδηλώσεις και έχει υποστεί πλήγμα από τα γεγονότα του καλοκαιριού του 1996 στην πράσινη γραμμή. Ακόμα και η ομοσπονδία αναπτύσσεται από μερικούς μόνο για να καταδειχτεί ευφημιστικά ως διχοτόμηση. Είναι μόνο η πίεση για συμμετοχή των Τουρκοκυπρίων στις διαπραγματεύσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση που επαναφέρει τις αρχές της επαναπροσέγγισης –σιωπηρά αλλά σταθερά– στην εξίσωση με την κυβερνητική επιδοκιμασία²⁵. Χρειάζεται ακόμα μια «επίθεση φιλίας» που θα δώσει το σπρώξιμο για να αρθεί το αδιέξοδο.

Για τους Τουρκοκύπριους, οι προοπτικές της επαναπροσέγγισης έχουν ελαττωθεί. Πολλοί Τουρκοκύπριοι πιστεύουν ότι το ζήτημα είχε ήδη λυθεί από το 1974, μολονότι θεωρητικοί των συγκριτικών διαχωρισμών αμφιβάλλουν για το ότι ο διαχωρισμός της Κύπρου είναι λύση «ακόμα και με τη λιγότερο κακή έννοια» από τη στιγμή που «καθώς οι απώλειες έχουν περιοριστεί [...] η διαίρεση της Κύπρου αποτελεί λίγο περισσότερο από ένα μακρύ διάλειμμα που παραμένει ευμετάβολο. [...] Ούτε μπορεί η σύγκρουση να περιοριστεί στην Κύπρο» (Kumar 1997: 28-29). Από τις λίγες διαθέσιμες έρευνες, φαίνεται ότι λιγότεροι από τους μισούς Τουρκοκύπριους πιστεύουν πως η ομοσπονδιακή ένωση με τους Ελληνοκύπριους μπορεί να είναι επιτυχής²⁶. Είναι επίσης σαφές ότι

η δεκτική Αριστερά στο Βορρά, έχει χάσει έδαφος σε σχέση με τις πιο ισχυρές της μέρες στις αρχές της δεκαετίας του '80 (Dodd 1993a). Κάποιοι θα πρόβαλλαν το επιχείρημα ότι μεγάλα τμήματα της Αριστεράς είχαν καταφύγει στο Λονδίνο και αλλού· ή ότι η στρατηγική εισροή των εποίκων έχει προκαλέσει αυτή την κλίση. Αυτό βέβαια ισχύει, ωστόσο τα αριστερά κόμματα έχουν δείξει μεγαλύτερη προσοχή στις συναλλαγές τους με τους Ελληνοκυπρίους και ο συνασπισμός του Ρεπουμπλικανικού Τουρκικού κόμματος και του Δημοκρατικού κόμματος, σφυρηλατήθηκε ως αποτέλεσμα αυτής της ατμόσφαιρας. «Ο πολιτικός προσανατολισμός της Αριστεράς και της Δεξιάς και στις εσωτερικές και στις εξωτερικές υποθέσεις, έχει γίνει στενότερος, ιδιαίτερα στο ζήτημα του Κυπριακού» (Dodd 1995: 48). Βέβαια η φωνή του ακτιβιστή οπαδού της κυπριακότητας Alpay Durduran του «Νέου Κυπριακού Κόμματος», μόλις που ακούγεται. Αλλά όπως και στην ελληνοκυπριακή περίπτωση, κάποιοι πολιτικοί δείκτες της αντίθεσης στις δυνητικές αφομοιωτικές πρωτοβουλίες, δεν μπορούν να θεωρηθούν ως απόλυτοι –ιδιαίτερα όταν εκτιμούνται στα πλαίσια ενός βραχυπρόθεσμου κομματικού καιροσκοπισμού. Άλλοι, περισσότερο εδραιωμένοι παράγοντες ίσως αξίζει να ληφθούν υπόψη, ενόψει μιας εποχής μετά τον Ντενκτάς.

Βέβαια το ζήτημα της ταυτότητας είναι κομβικό για τους Τουρκοκύπριους και πρέπει να συνυπολογιστεί. Το γεγονός ότι η ΤΔΒΚ δεν έχει αναγνωριστεί διεθνώς, άνοιξε μια παλιά πληγή: οι Τουρκοκύπριοι θεωρούν ότι η έλλειψη αναγνώρισης εκ μέρους των Ελληνοκύπριων στα πλαίσια της Δημοκρατίας, επαναλαμβάνεται ξανά στην ευρύτερη αρένα της διεθνούς (κοινής) γνώμης. Αναμφίβολα αυτό κάνει τους Τουρκοκύπριους πιο αδιάλλακτους απέναντι στις εξωτερικές πιέσεις. Βέβαια πολλοί δεν επιθυμούν την αποχώρηση των Τουρκικών στρατευμάτων· αν και αυτό δεν σημαίνει ότι αισθάνονται άνετα με την παρουσία τους σε καθημερινή βάση. Έχει υποστηριχτεί ότι η κοινωνική ψυχολογία των Τουρκοκυπρίων έχει δομηθεί –ενάντια στην ένωση, στη συνταγματική περιφρόνηση για ίσα δικαιώματα–, την Ένωση με την Τουρκία –στην απόρριψη ακριβώς της θέσης της μειονότητας. Αποτελεί ειρωνεία, επομένως το ότι έχουν εγερθεί κάποιες τουρκοκυπριακές φωνές εξαιτίας της μετανάστευσης και της άφιξης εποίκων από την ανατολική Τουρκία που έχουν τοποθετήσει τους Τουρκοκύπριους ξανά σε θέση μειοψηφίας²⁷. Η συνέπεια αυτής της κατάστασης έχει σχολιαστεί από τον ποιητή Mehmet Yashin: «οι Ελληνοκύπριοι μπορούν να αντιτίθενται στην προσάρτηση της Κύπρου στην Τουρκία ως 'Έλληνες' (από την Ελλάδα). Αλλά καθώς οι Τουρκοκύπριοι δεν μπορούν να αντιταχτούν στη βάση της 'Τουρκικότητάς' τους, είναι υποχρεωμένοι να το πράξουν δίνοντας έμφαση στην 'Κυπριακότητά' τους» (Kizilyürek et al. 1990). Οι Τουρκοκύπριοι βρίσκονται στριμωγμένοι μεταξύ του φόβου στην προοπτική κάθε κίνησης που θα μπορούσε να τους καταπνίξει εξαιτίας της οικονομικής και δημογραφικής ισχύος των Ελληνοκυπρίων και της ανησυχίας για την πολιτισμική ηγεμονία της Τουρκίας (Kizilyürek 1995: 411-415). Το πώς τέτοια συναισθήματα θα μπορούσαν να συστήσουν αντίδραση στην Ε.Ε. ή στις διεθνείς εγγυήσεις που αμβλύνουν τις ανησυχίες για την ασφάλεια και προσφέρουν βελτιωμένες οικονομικές δυνατότητες, θα γίνει σύντομα σαφές.

Διεπιστημονικές προοπτικές

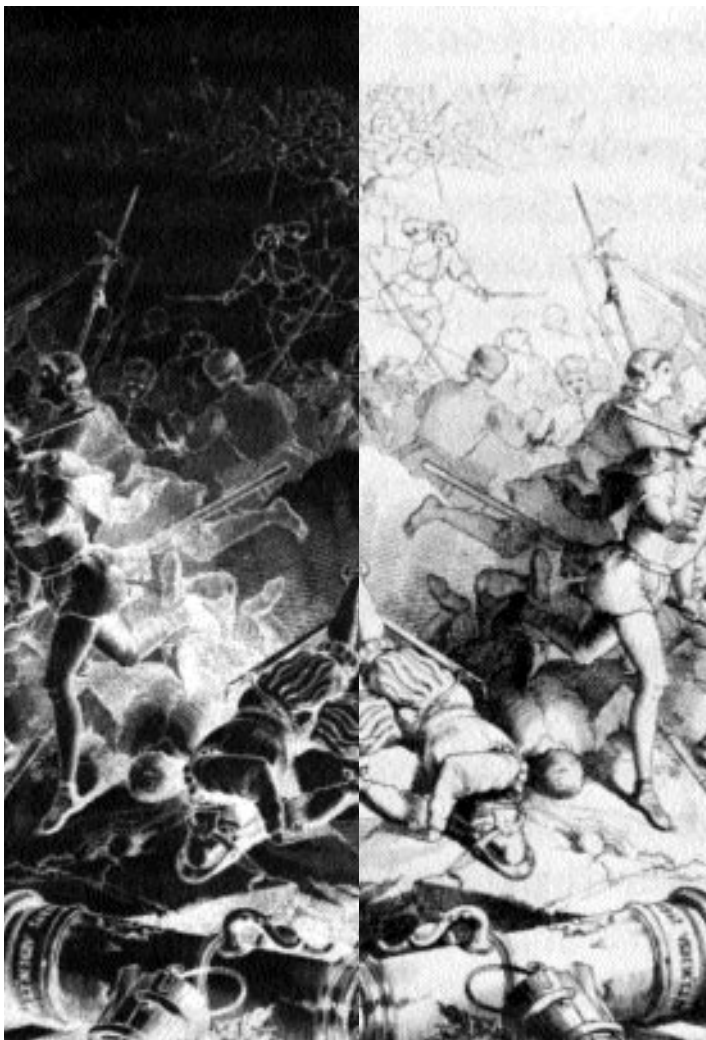
Ο τόμος ανοίγει με ένα από τα πιο απλά και ταυτόχρονα προβληματικά ερωτήματα: πώς μπορούν οι Έλληνες και οι Τούρκοι να δουν πιο καθαρά ο ένας τον άλλον; Ο Peter Loizos, ένας επιφανής ανθρωπολόγος και συγγραφέας δύο σημαντικών βιβλίων για την Κύπρο (Loizos 1975· 1981), μελετά τους τρόπους καταπολέμησης του «επιθετικού εθνικισμού», ή της επικυριαρχίας μιας εθνικιστικής σκέψης που λειτουργεί παθιασμένα στο επίπεδο της αφαίρεσης, πραγματικό ή φαντασιακό, και αγνοεί την πολλαπλότητα ή την απόκλιση όπως επίσης και τα κοινά στοιχεία ανάμεσα στους πολιτισμούς. Ο Loizos επιχειρεί να πολεμήσει αυτό το *modus operandi*, αναλύοντας και στη συνέχεια προτείνοντας στρατηγικές αντίστασης από την πολύ συγκεκριμένη δική του τοποθέτηση ως εκπαιδευτής έξω από την Κύπρο και μέσα στο χώρο των κοινωνικών επιστημών. Το άρθρο του Loizos στοχεύει σε ένα ευρύτερο πρόγραμμα το οποίο συνεπάγεται δυσκολίες. Περισσότερο από όλα γιατί το ίδιο άτομο που απευθύνει το άρθρο, είναι ικανό να μετατοπίζει τις στάσεις του για την ετερότητα σε συγκεκριμένες ρητορικές στιγμές και τόπους: για αυτό, η κατευναστική παρατήρηση που γίνεται συχνά –ακόμα και από τους πιο θανάσιμους αντιπάλους

της επαναπροσέγγισης– ότι «οι διακοινοτικές προσπάθειες είναι καλοπρωαίρετες, αν μη τι άλλο», συνήθως μεταφέρει μαζί της τη δίνη μιας κριτικής που κατηγοριοποιεί μιά τέτοια «θετική» δραστηριότητα ως μη αποτελεσματική και παραπλανητική. Το να προσχωρήσει κανείς στην αντίληψη ότι «οι κυβερνήσεις φταίνε, οι άνθρωποι στους δρόμους πραγματικά αγαπούν ο ένας τον άλλον», είναι προβληματική και απλουστευτική. Ο σκοπός των νεότερων διακοινοτικών επαφών δεν είναι τέτοιοι κοινότοποι σχολιασμοί. Οι ψυχροί πραγματιστές έχουν την οξύτητα να υπαινιχθούν και να συμβουλέψουν έναν πρακτικό «κοινό νου», βασισμένο σ' έναν αμυντικό υποκειμενισμό και στην καχυποψία που τροφοδοτείται από ρατσιστικές αντικειμενοποιήσεις της Ετερότητας. Η φύση του ανδροκρατικού δημόσιου λόγου στη Κύπρο διαθέτει τα κατάλληλα ρητορικά μέσα για να αποτρέψει και να καταστήσει κοινότοπες τις πρωτοβουλίες της επαναπροσέγγισης, ακόμα και αν οι elites του νησιού αποδέχονται την ανάγκη τακτικής να τους παρέχουν στήριξη ως επικάλυψη από καιρό σε καιρό.

Τα άρθρα που έπονται του ανοίγματος του Loizos στο πρώτο τμήμα, μελετούν την κοινωνική κατασκευή της ταυτότητας στην Κύπρο. Η ανθρωπολόγος Rebecca Bryant, η οποία έχει διεξάγει επιτόπια έρευνα στην εκπαίδευση και στις δύο πλευρές της πράσινης γραμμής, εξετάζει το πώς ακριβώς ο «επιθετικός εθνικισμός» που αναφέρεται από τον Loizos εμπεδώθηκε δια μέσου της εκπαίδευσης και της ηθικής πειθαρχίας, ανάμεσα στους Ελληνοκύπριους πριν, κατά τη διάρκεια, και αμέσως μετά τον αποικιακό αγώνα στην Κύπρο, τη δεκαετία του '50. Ένας άλλος νέος επιστήμονας, ο Γιάννης Παπαδάκης που έχει επίσης εργαστεί και στις δύο κοινότητες και έχει πρόσφατα διεξάγει έρευνα στο μοναδικό μεικτό χωριό Ελλήνων και Τούρκων Κυπρίων, την Πύλα, στοχάζεται πάνω στη διάθλαση των ταυτώσεων των οπαδών της ένωσης από τη μια πλευρά και του Τουρκικού επεκτατισμού από την άλλη. Η ανάλυσή του δείχνει πως αυτές οι φαινομενικά διαμετρικά αντιτιθέμενες τοποθετήσεις τροφοδοτούν η μία την άλλη και έτσι διαιωνίζουν ένα φαύλο κύκλο αυτοαναφορικών προσδοκιών, φόβων και μίσους. Τέλος, η Adamantia Pollis, πολιτική επιστήμων, δίνει μια συνολική ματιά των διαδικασιών με τις οποίες οι ξένες δυνάμεις με διαφορετικούς τρόπους και σε διαφορετικές χρονικές στιγμές και σε απάντηση διαφορετικών πιέσεων, συνέβαλλαν στη δόμηση του εθνοτικού διαχωρισμού στην Κύπρο και στήριξαν τον εθνικισμό και την εθνοτική σύγκρουση στο νησί. Εν μέρει, το άρθρο μελετά τους λόγους που εμπόδισαν τη συγκρότηση μιας κοινωνίας πολιτών μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων Κυπρίων στο νησί – και υποστηρίζει ότι δεν ήταν ανάγκη να έχει γίνει έτσι.

Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στις ευρύτερες πολιτικές δυνάμεις και παραμέτρους που τυχόν συγκρούονται, κινητοποιούν ή εμποδίζουν μια πολιτική διευθέτηση του Κυπριακού ζητήματος. Η από κοινού εκτίμηση του Tozun Bahcheli για τις εξελίξεις στην περιοχή μετά τον Ψυχρό Πόλεμο και του μοντέλου των Θεόδωρου Κουλουμπή και Louis Klarevas για τα δυνητικά σενάρια (τοπικά και παγκόσμια) και την άρθρωσή τους μέσα και γύρω από την Κύπρο, παρέχουν στον αναγνώστη την κατανόηση του πώς ευρύτερες μεταβολές συμφερόντων, ενδεχομένως να «επηρεάσουν» την πρόοδο στο Κυπριακό ζήτημα. Και πως η «Κύπρος» στέκεται στο δρόμο κάθε βελτίωσης στις ελληνο-τουρκικές σχέσεις. Η έρευνα του Glen Camp για τις –κατά μείζονα λόγο καθοδηγούμενες από τον ΟΗΕ– δια-κοινοτικές πρωτοβουλίες στο νησί μεταξύ του 1980 και του 1994, σκιαγραφεί μια ιστορία αποτυχίας των ειρηνικών συνομιλιών να μεταμορφωθούν σε ειρηνευτικές συμφωνίες στο Κυπριακό. Ο Glen Camp κάνει συγκεκριμένες προτάσεις για αποτελεσματικότερη διαπραγμάτευση και πράττοντας έτσι, τοποθετεί τον εαυτό του μαζί με άλλους αμερικανο-εκπαιδευμένους αναλυτές, και στα πλαίσια της προηγούμενης ανακοίνωσης από τους Κουλουμπή και Klarevas, προτείνοντας ότι η διαπραγμάτευση στο Κυπριακό μπορεί μόνο να επιτευχτεί σε ένα πακέτο διευθέτησης άλλων Ελληνο-Τουρκικών διαφωνιών²⁸.

Η ένταξη της κουλτούρας σε αυτή τη συζήτηση είναι ιδιαίτερα ανανεωτική. Η λογοτεχνία για παράδειγμα στην Κυπριακή διένεξη, συμπεριλαμβάνεται σε συνέδρια ή σε συμπόσια ως υποκατάστατο μιας ποιητικής, νοσταλγικής ελεγείας για κάποιες όψεις της ταυτότητας. Συχνά τα πολιτισμικά δρώμενα ή οι πρακτικές τίθενται στην υπηρεσία της αίσθησης που έχει κάθε κοινότητα για τον εαυτό της, ένα σημάδι του υπερβατικού της ήθους στο χρόνο. Οι ανακοινώσεις εδώ αναγνωρίζουν την πολιτικοποίηση της κουλτούρας και την προτείνουν ως το υλικό ακριβώς που δια-

πραγματεύεται το χώρο ανάμεσα στους ανθρώπους, ένα όπλο για τη διατήρηση του διαχωρισμού αλλά επίσης μια πηγή για την κατανόηση της Ετερότητας. Η ανθρωπολόγος Moira Killoran έχει διεξάγει προσεκτική έρευνα στο βόρειο τμήμα της Κύπρου, και μέσα από τη διεπιστημονική της προσέγγιση, αναλύει τις μεταφορές και τις δομές που κυριαρχούν στην Τουρκοκυπριακή λογοτεχνία. Η Killoran ανιχνεύει δύο αντιτιθέμενες εθνικιστικές ρητορικές μεταξύ των Τουρκοκυπρίων και μελετά πώς αυτοί διεκδικούν ή αντιστέκονται σε συγκεκριμένα είδη συλλογικών ταυτοτήτων. Και οι δύο λόγοι (discourses) προβάλλουν οράματα μιας εθνικής ταυτότητας στο (εθνικό) σώμα, σε μια απόπειρα να συγκροτήσουν εθνική συνείδηση. Η Killoran εξετάζει το κατά πόσο ο λόγος που αντιστέκεται στο κυρίαρχο κρατικό αφήγημα, μπορεί να το πράξει, χωρίς να υποπέσει στην παγίδα της εκπόνησης ενός δικού του εθνικιστικού λόγου. Ο κοινωνιολόγος Μάριος Κωνσταντίνου, στο πιο θεωρητικό κομμάτι του τόμου, υλοποιεί μιά αντιστικτική άγνωση ενός «μεγάλου» της ελληνικής παράδοσης –του Έλληνα Αλεξανδρινού ποιητή της Διασποράς, Κωνσταντίνου Καβάφη– «... από τις μεταβολές στην Ελληνική εμπειρία, της διασποράς και εκτός του εθνικού κέντρου. Εφαρμόζοντας αυτό το ήθος στην Κύπρο, εντοπίζει μια προανακλαστική Κυπριωτική εμπειρία, την οποία διακρίνει από τον γραφειοκρατικό Κυπριωτισμό. Αυτή η μοναδική προσπάθεια, από τα περιθώρια του Ελληνισμού –από το περιθώριο της Κύπρου– να αμφισβητήσει βάσιμα τη λογική του μητροπολιτικού ελλαδικού βλέμματος πάνω στην Κύπρο, ανοίγει ένα κρίσιμο πεδίο συζήτησης στις μελέτες της Διασποράς. Ο Γιώργος Συρίμης, ένας φοιτητής της συγκριτικής λογοτεχνίας, ρίχνει μια οξυδερκή ματιά στην εθνικιστική αισθητική της αυθεντικότητας, όπως παραδειγματοποιείται στην παράσταση και αυτο-απόδοση των βάρδων ποιητών ή ποιητάρηδων της Κύπρου. Ο Συρίμης φέρνει τη λογοτεχνία και τις πολιτισμικές θεωρίες της προφορικότητας, της λαογραφίας και της παραστατικότητας σε ένα διάλογο με τις επιταγές του εθνικισμού και αποκαλύπτει τις «υιοθετημένες» επεξεργασίες της αυθεντικότητας. Τέλος, ο διάσημος Τουρκοκύπριος ποιητής Mehmet Yashin προσφέρει ένα σύντομο αλλά πολυμικό άρθρο που προκαλεί τους Ελληνοκύπριους κριτικούς να μελετήσουν τη θέση της Τουρκικής και της αλλόφωνης ποίησης σε οποιοδήποτε κανόνα Κυπριακής ποίησης. Ο Yashin παρουσιάζει τρεις διακριτές σχολές Τουρκοκυπριακής ποίησης σ' αυτόν τον αιώνα και δείχνει πώς τοποθετούν τους εαυτούς τους, άλλοτε σε συμμαχία και άλλοτε σε αντιδιαστολή με τα λογοτεχνικά ρεύματα της ηπειρωτικής Τουρκίας και τις εθνικιστικές ιδεολογίες. Καταλήγει με την καταθλιπτική διαπίστωση ότι οι ορισμοί της εθνικής ταυτότητας «συχνά προϋποθέτουν έναν 'άλλο', ένα ξένο, ή ακόμα πιο συχνά, έναν εχθρό» (η έμφαση ανήκει στο συγγραφέα).

Το τέταρτο μέρος του τόμου εξετάζει σε βάθος τις κοινωνικές και ψυχολογικές αιτίες και τα αποτελέσματα του διαιρεμένου τοπίου. Ο Gary Gumpert και η Susan Drucker, από το χώρο των Σπουδών της Επικοινωνίας, εκκινούν από το συχνά παραγνωρισμένο Δικαίωμα της Επικοινωνίας που έχει χορηγηθεί από τον ΟΗΕ, το οποίο σχετίζεται με ένα κίνημα που προώθησε το «δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης», ως ένα πρωταρχικό δικαίωμα, εφάμιλλο μ' αυτά στην Παγκόσμια Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1948. Αυτό το δικαίωμα μελετάται στο πλαίσιο της περιγραφής του επικοινωνιακού τοπίου στο διχασμένο νησί. Η Μαρία Χατζηπαύλου-Τριγυώρη από το πεδίο της επίλυσης συγκρούσεων, η οποία είναι ένα επιφανές μέλος του Ειρηνευτικού Κέντρου της Κύπρου και η οποία έχει ηγηθεί σε διακοινοτικές συναντήσεις που ξεκίνησαν από (αυτή) την ομάδα στην Κύπρο τα τελευταία χρόνια, δίνει μια περιγραφική έκθεση της θεωρίας και της πρακτικής των σεμιναρίων της επίλυσης διενέξεων. Επίσης, παρουσιάζει το πώς η ανάλυση των ανθρώπινων αφηγημάτων μπορεί να λειτουργήσει ως μια διαδικασία για την επανενσωμάτωση των δύο τραυματισμένων και αποξενωμένων κοινοτήτων. Τέτοιες επαφές, οι οποίες έχουν ενισχυθεί από τα Ηνωμένα Έθνη και έχουν υποστεί επιθέσεις από πολλές εσωτερικές δυνάμεις, έχουν πιο πρόσφατα λάβει τη σιωπηλή επίσημη υποστήριξη της Ελληνοκυπριακής πλευράς και –κατά καιρούς– μια πιο ρευστή αναγνώριση από τους Τουρκοκύπριους ηγέτες. Ο πολιτικός ψυχολόγος Vamik Volkan, προσφέρει μια προσωπική μαρτυρία της ψυχολογίας των Τουρκοκυπρίων απέναντι στην επαναπροσέγγιση της Κύπρου. Συμπεραίνει ότι οι περισσότεροι «Κυπριώτες Τούρκοι», είτε ανοιχτά, είτε συγκαλυμμένα θεωρούν ότι η λύση στο Κυπριακό πρόβλημα έχει επιτευχτεί από το 1974. Και αυτή την άποψη, υποστηρίζει, τη συμμερί-

ζονται αυτοί που έχουν την πολιτική εξουσία. Η ανάλυση, από τον Καίσαρα Μαυράτσα, των οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων μεταξύ των Ελληνοκυπρίων από το 1974, επιμένει στην ανάγκη για ανάλυση που θα προχωράει πέρα από δομικούς παράγοντες και που θα λαμβάνει υπόψη το πολιτικό και οικονομικό ήθος «των Ελλήνων της Κύπρου». Μια τέτοια κατανόηση θα δια φωτίσει στοιχεία του «οικονομικού θαύματος», της υπερπολιτικοποίησης επί μακρόν της Ελληνοκυπριακής κοινωνίας. Η ανάγκη για μια τέτοια προσέγγιση, έχει γίνει ακόμα πιο επείγουσα από τότε, όπως εξηγεί ο Μαυράτσας, που αυτά τα χαρακτηριστικά έχουν εμποδίσει την παγίωση μιας υγιούς κοινωνίας πολιτών στην Κύπρο. Τέλος, ο Roger Zetter, ένας αναγνωρισμένος ηγέτης στο χώρο των μεταναστευτικών μελετών και για μεγάλο χρονικό διάστημα ερευνητής των προσφύγων στην Κύπρο, αναπτύσσει ένα πλαίσιο για τη διερεύνηση των διαδικασιών και των στρατηγικών, με τις οποίες οι πρόσφυγες προσαρμόζονται στην εμπειρία και στο νόημα της εξορίας, της απομάκρυνσης από τις εστίες τους και της επιστροφής. Με εκτεταμένη επιτόπια έρευνα, δείχνει πως οι ελληνοκύπριοι πρόσφυγες προσπαθούν να συμφιλιώσουν τα διλήμματα της μεταβαλλόμενης θέσης τους στο πέρασμα του χρόνου και να γεφυρώσουν ένα μυθικό παρελθόν με την προβολή ενός μέλλοντος, μέσα από τις ερμηνευσιακές συμβολοποιήσεις και δράσεις ενός διαμεσολαβημένου παρόντος. Το άρθρο του Zetter, έχει επίσης ένα παράρτημα με τρεις περιγραφές από προσφυγικές οικογένειες, οι οποίες επιτρέπουν ταιριαστά να αναδυθούν οι φωνές αυτών που ακούμπησε η ιστορία.

Στην ανάλυση ενός τόσο έντονα φορτισμένου θέματος, στο καθήκον του Zetter εγκολπώνεται το δίλημμα που αντιμετωπίζουν όλοι οι συνεργάτες αυτού του τόμου. Ο τελευταίος πρέπει χωρίς αμφιβολία να έλθει αντιμέτωπος με την ειλικρινή και κατανοητή ένσταση ότι «μόνο ο πρόσφυγας μπορεί να καταλάβει τον πρόσφυγα». Αυτοί που δεν έχουν χάσει τη ζωή ή την περιουσία τους –ίσως υποστηρίζουν μερικοί– δεν μπορούν να κατανοήσουν τον πόνο των ανθρώπων της Κύπρου (Loizos 1977: 9-11). Εν συντομία, «εμείς» –οι ακαδημαϊκοί, εκείνοι που προέρχονται από την Κύπρο ή έχουν γονείς Κύπριους, ή εκείνοι που πονούν για τη χώρα– βρίσκονται αντιμέτωποι με μια δυσχέρεια που απηχεί πολλά από τα διλήμματα που αντιμετωπίζουν οι κριτικοί της μετα-αποικιοκρατίας και οι συγγραφείς που επιθυμούν να παρέμβουν σε θέματα της «πατρίδας» τους. Παραθέτοντας ένα χαρακτήρα από το Shame του Rushdie καθώς αντιμετωπίζει την αμηχανία της μετα-αποικιοκρατίας, ίσως ρωτήσουμε «πρέπει η ιστορία να θεωρηθεί ως περιουσία αποκλειστικά αυτών που συμμετέχουν; [...] Μόνο οι νεκροί μπορούν να μιλήσουν;» Εδώ βρίσκεται το δίλημμα αυτού που λαχταράει να βρει έναν τόπο από τον οποίο να επιδιώξει μια δίκαιη λύση. Πολλοί από τους συνεργάτες αυτού του τόμου έχουν άμεσα επηρεαστεί από τις πρόσφατες θηριωδίες και τις λεηλασίες της Κυπριακής ιστορίας, και έχουν συνείδηση της ευθύνης τους και της σημασίας των θέσεων που επιλέγουν να προβάλλουν μέσα από την επιστήμη τους. Για πολλούς, ιδιαίτερα για όσους διαμένουν στην Κύπρο, τέτοιες επιλογές συγκεντρώνουν τα πυρά και την καθημερινή κριτική: η υιοθέτηση μιας θέσης στον κόμβο ενός έθνους και της αφήγησης του, είναι επιλογή ζωής.

Μετάφραση: Άγγελος Φ. Βλάχος

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το κείμενο που ακολουθεί, είναι ένα προσαρμοσμένο απόσπασμα από την εισαγωγή ενός τόμου με διεπιστημονικές μελέτες, σε επιμέλεια του Βαγγέλη Καλότχου και με τον τίτλο *Cyprus and Its People: Nation, Identity and Experience in An Unimaginable Community (1955-1997)*. Το βιβλίο κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Westview Press, ένα τμήμα των Harper Collins Publishers, το Μάιο του 1998.
2. Βλ. Maksoudian (1975)· και Pattie (1997) για τους αρμενικής καταγωγής Κυπρίους στην Κύπρο και στη διασπορά.
3. Αυτή η προσπάθεια αντλεί κατά βάση την ενημέρωσή της από μερικές από τις θεωρητικές εργασίες που αναφέρονται στην επόμενη παράγραφο, και ιδιαίτερα από τον Anderson (1991) και τον Bhabha (1990).
4. Το Καναδικό Ινστιτούτο για τη Διεθνή Ειρήνη & Ασφάλεια στην Οττάβα, κατόρθωσε να φτάσει σε μια πιο ισορροπημένη προοπτική σε τρία εργαστήρια –που λειτούργησαν το Νοέμβριο του 1988, το Φεβρουάριο του 1989 και τον Απρίλιο του 1989– και τα οποία κορυφώθηκαν με το σεμινάριο του Ιουνίου του 1989. Τα δημοσιευμένα πρακτικά στο Lafrenière F. & Mitchell R., *Cyprus - Visions for the Future: A Summary of Conference and Workshop Proceedings* (Νοέμβριος 1988-Ιούνιος 1989) επιβεβαιώνουν τη διεθνή προοπτική που επιτεύχθηκε σε αυτές τις συ-

ναντήσεις. Οποσδήποτε παρά την αδιαμφισβήτητη επιτυχία που είχε το συνέδριο, δεν ήταν αρκετά διεπιστημονικό ώστε να επιτρέψει τη βαθιά κατανόηση κοινωνικο-ψυχολογικών, ανθρωπολογικών, και ιδιαίτερα πολιτισμικών διαστάσεων. Επιπρόσθετα, η πολιτισμική διάσταση των σχέσεων ήταν δεδομένη μόνο για να εξηγήσει τις αιτίες της κρίσης· και όχι για να επεξεργαστεί ενεργά την καλλιέργεια του εδάφους για μια λύση. Μια δεύτερη έκδοση που πηγάει από αυτά τα εργαστήρια, Norma Salem ed., *Cyprus: A Regional Conflict and Its Resolution*, London St. Martin's Press, 1992, επιλέγει και θέτει προτεραιότητες στη δημοσίευση μελετών που ακολουθούν την προσέγγιση της επίλυσης διενέξεων στις διαφορές πάνω σε άλλες πολιτισμικές ή ψυχολογικές-κοινωνικές οπτικές που δεν εμφανίζονται καθόλου στο βιβλίο. Μιά αξιοσημείωτη Τουρκοκυπριακή προσπάθεια αναζήτησης του ζητήματος της ταυτότητας, πραγματοποιήθηκε στο Λονδίνο τον Ιούνιο του 1987 σε μια συνάντηση Τουρκοκυπρίων διανοουμένων και συγγραφέων. «Αυτοί (...) προσπάθησαν να ανιχνεύσουν το στίγμα της 'Τουρκοκυπριακής Ταυτότητας' στη Λογοτεχνία' μέσα από την αποκάθαρή της από τις κοινωνιολογικές, οικονομικές και ψυχολογικές προοπτικές και αιχμαλωτίζοντάς την στην τέχνη της λογοτεχνίας» (8). Τα πρακτικά εκδόθηκαν από τους Kizilyürek, Naldüven, Yashin, Yashin και Yücel (1990).

5. Αυτή η αλλαγή στους όρους της συζήτησης και στη φύση της επιστημονικής προσέγγισης, μπορεί να ιδωθεί σε έναν πρόσφατο τόμο που προέκυψε από ένα διεθνές συνέδριο στο Intercolledge της Κύπρου, βλ. Περισιτιάνης & Τσαγγαράς (1995). Ο Mehmet Yashin, που συμμετέχει σ' αυτό τον τόμο, οργάνωσε ένα συνέδριο αποκλειστικά αφιερωμένο στην κυπριακή λογοτεχνία, με ιδιαίτερη έμφαση στις θεωρητικές και διακοινωνικές προοπτικές. Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε στο University of Middlesex, στην Αγγλία, το Δεκέμβριο του 1997.
6. Αυτή είναι μια τακτική διακηρύξη κλειδί στην κάλυψη από τις εφημερίδες. Ο Τύπος εργάζεται καλά στη διάχυση και παγίωση της συνθηματολογίας αυτής της μορφής, στο κέντρο του δημόσιου διαλόγου. Κάποιες από τις συζητήσεις στις εφημερίδες που ακολούθησαν το συνέδριο του Harvard, είναι ενδεικτικές σε σχέση με αυτό.
7. Το νησί της Κύπρου βρίσκεται σε ένα στρατηγικής σημασίας σταυροδρόμι στη Μεσόγειο, πενήντα μίλια από την τουρκική ακτή και 270 μίλια δυτικά του ελληνικού νησιού της Ρόδου. Με δεδομένο ότι τέμνεται από τους δρόμους του εμπορίου, έχει γνώριζε στη διάρκεια της ιστορίας του, μια σειρά αποικιοκρατών, εισβολέων και πολέμων. Συχνά παριστάνεται ως μια ενόπλη που παρεισφρύει, αρχικά μεταξύ κλασικής Ελλάδας και Περσίας, αργότερα μεταξύ του Βυζαντίου και του Ισλάμ, ή και στις δύο πλευρές ταυτόχρονα, όντας μερικές φορές συνοριακή επαρχία του Ελληνισμού και άλλες υπό Οθωμανική κατοχή στις παρυφές της Ανατολής. Η επιλεκτική προσαρμογή αυτής της σειράς των σχηματικών δεισιμών από ερευνητές προκειμένου να προκαταβάλλουν ως προς τη σύγκρουση, ή να επιχειρηματολογήσουν για τη συνοίκηση ή το διαχωρισμό του λαού της Κύπρου, ανάλογα με τα πολιτικά προγράμματά τους, αποτελεί κοινό τόπο (Παπαδάκης 1995).
8. Υπάρχουν στοιχεία για τέτοιες εξεγέρσεις το 1665, 1764, 1830 και 1833 (Hill 152-165).
9. Η εισαγωγή του βιβλίου αφιερώνει αρκετό χώρο και χρόνο στα ιστορικά σημεία-σταθμούς από το 1955 έως σήμερα. Έχω αποφασίσει να μην συμπεριλάβω αυτά τα αποσπάσματα, γνωρίζοντας ότι άλλοι συμμετέχοντες σ' αυτή την ειδική έκδοση των Συγγρόνων Θεμάτων θα αναλύσουν τέτοια γεγονότα, τα οποία εξάλλου είναι πιο γνωστά στο ελληνικό κοινό, από το αγγλόφωνο ακροατήριο που απευθύνεται το βιβλίο.
10. Για μια τεκμηριωμένη εκτίμηση των αγνοουμένων, βλ. Pollis (1991). Οι Ελληνοκύπριοι αγνοούμενοι αποτελούνται από 992 στρατιώτες και 626 πολίτες, από τους οποίους 112 είναι γυναίκες (Pollis 1991: 43). Η Pollis παρατηρεί ότι ο αριθμός των Τουρκοκύπριων αγνοουμένων από το 1963-4 και από το 1974 παραμένει ασαφής, και παραθέτει πολυάριθμες αναφορές του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ στο Συμβούλιο Ασφαλείας από το 1964-1966 που προσδιορίζουν ότι υπήρχαν μεταξύ 203-212 αγνοούμενοι Τουρκοκύπριοι από τα γεγονότα του 1963-1964. Μιά αναφορά του Γενικού Γραμματέα στο Συμβούλιο Ασφαλείας το 1964 αναφέρει επίσης 43 αγνοούμενους Ελληνοκύπριους, ωστόσο καμία αναφορά δεν γίνεται γι' αυτούς στις επόμενες αναφορές (Pollis 1991: 59, f.2).
11. Η συνεχιζόμενη φύση της Τουρκικής κατάχρησης των ατομικών δικαιωμάτων τοποθετείται, στον ελαττούμενο αριθμό των Ελληνοκυπρίων κατοίκων στο βόρειο τμήμα του νησιού και στη δια της βίας καταπάτηση των βασικών ελευθεριών και ατομικών δικαιωμάτων αυτών που απομένουν. Έχει υποστηριχτεί ότι μετά το 1974, 12.500 μη-τουρκικής εθνικότητας κάτοικοι παρέμειναν στο βορρά· και ότι τώρα, με ποικίλα μέσα, ο αριθμός αυτός έχει συρρικνωθεί σε μόνο 683 (499 Ελληνοκύπριοι και 184 Μαρωνίτες) και βρίσκεται συγκεντρωμένος κυρίως στο Ριζοκάρπασο. Μια σειρά από καμπάνιες στα διεθνή φόρα έχουν καταδικάσει την τουρκοκυπριακή απαγόρευση λειτουργίας δευτεροβάθμιων σχολείων. Προκειμένου να πάνε στο Γυμνάσιο, οι Ελληνοκύπριοι μαθητές πρέπει να αφήσουν τους γονείς τους στα δώδεκα χρόνια τους και να μετακινηθούν στο νότιο τμήμα του νησιού, και δεν τους επιτρέπεται να επιστρέψουν, εκτός αν υπογράψουν μια δήλωση που ομολογεί την αναγνώριση της νομιμότητας των τουρκοκυπριακών αρχών.
12. Πολλές από τις αντίστοιχες τουρκικές και τουρκοκυπριακές θέσεις, παρουσιάζονται στο Necatigil (1989). Ο Sönmezoglu, έχει υποστηρίξει πρόσφατα ότι οι λύσεις του ΟΗΕ ενάντια στην Τουρκία και τους Τουρκοκύπριους, δεν πηγάουν από κάποια αντιπάθεια απέναντί τους. Υποστηρίζει ότι δύο από τις βασικές θέσεις της Τουρκίας, είναι ιδιαίτερα απωθητικές στις χώρες του Τρίτου Κόσμου: (1) ότι η αρχή της αυτοδιάθεσης θα μπορούσε να εφαρμοστεί ξεχωριστά στους Τούρκους και στους Έλληνες στο νησί. Πολλές χώρες ανησυχούν γι' αυτό διότι υποφέρουν από δικά τους προβλήματα εθνικής ενσωμάτωσης εθνικών ή θρησκευτικών μειονοτήτων· και (2) η εξάρτηση από την Τουρκία στην απειλή της ασφάλειας, θυμίζει στις χώρες του Τρίτου Κόσμου πολλά από το δικό τους αποικιακό παρελθόν (Sönmezoglu 185).
13. Χαρακτηριστικά, η ελληνοκυπριακή πλευρά θα επισύρει την προσοχή στις επιστημόνσεις του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, στα συμπεράσματα των αποτυχημένων συνομιλιών το Μάιο του 1994: «Το Συμβούλιο Ασφαλείας

βρίσκεται αντιμέτωπο με ένα σχεδόν οικείο σενάριο· την απουσία συμφωνίας εξαιτίας ακριβώς της έλλειψης πολιτικής βούλησης από μέρους της τουρκοκυπριακής πλευράς».

14. Για μια καλή ανάλυση των πτυχών μιας ομοσπονδιακής λύσης, βλ. Θεοφάνους 1994.

15. Στο τέλος της περασμένης δεκαετίας, οι τουρκοκυπριακές ομάδες της αντιπολίτευσης, ισχυριζόνταν ότι ο αριθμός των εποίκων ήταν περίπου 60.000. Το Μάρτιο του 1990, ο ηγέτης του Ρεπουμπλικανικού Τουρκικού κόμματος στη βόρεια Κύπρο, Ozker Ozgür, παρέθετε ένα νούμερο 80.000 ατόμων. Ο Clement Dodd, ειδικός στις τουρκοκυπριακές υποθέσεις, έχει καταλήξει στον αριθμό των 40.000 (Dodd 1992). Η πιο λεπτομερής διαπραγμάτευση από τον Ελληνοκύπριο Χρήστο Ιωαννίδη, παρουσιάζει ένα φάσμα στατιστικών για να καταλήξει στον αριθμό των 74.000 (Ιωαννίδης 1992: 19-44). Θα πρέπει να σημειωθεί πως αυτό το άρθρο αποτελεί μια επανεπεξεργασία ενός κεφαλαίου από το βιβλίο του Ιωαννίδη για την «ισλαμοποίηση» της βόρειας Κύπρου και το μετασχηματισμό της σε τουρκική επαρχία (Ιωαννίδης 1991).

16. Παρά το ενδιαφέρον του για δημογραφικούς αριθμούς και αλλαγές, ο Dodd (1993b), δεν αναφέρει πουθενά τον αριθμό των Τουρκοκυπρίων που έχουν μεταναστεύσει στη δυτική Ευρώπη, και ιδιαίτερα στο Λονδίνο από το 1974. Ένα φυλλάδιο του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών που φέρει τον τίτλο Cyprus: The True Percentage of the Turkish Cypriot Population, τοποθετεί τον αριθμό αυτών που έχουν μεταναστεύσει στο εξωτερικό εξαιτίας των δυσχερών οικονομικών συνθηκών, το 1989, στις 28.000 άτομα.

17. Δεν υπάρχει συμβολή σ' αυτό τον τόμο επί του θέματος, εν μέρει γιατί ο προγραμματισμός της εισδοχής της Κύπρου δεν είχε ακόμα οριστικοποιηθεί κατά το χρόνο του συνεδρίου. Το θέμα ήδη προσελκύει ένα μεγάλο μέρος της επιστημονικής προσοχής: αναφέρομαι στο συνέδριο «Cyprus in the European Union», το οποίο πραγματοποιήθηκε πρόσφατα στο London School of Economics στις 30-31 Οκτωβρίου 1996.

18. «Η τουρκική ηγεσία δεν ευνοεί την επίσημη διαίρεση της Κύπρου, γιατί αυτό θα επέτρεπε στην Ελλάδα να φέρει το στρατό της στο ελληνικό τμήμα του νησιού και να αποτελέσει μια δυνητική απειλή για τα νότια παράλια της Τουρκίας» (Bahcheli 1990: 124).

19. Ο τίτλος του δεύτερου κεφαλαίου του Αργυρού, «Nationalism and the Poverty of Imagination», είναι ιδιαίτερα οξύς. Είναι κρίμα που αυτό το διορατικό βιβλίο για την ελληνοκυπριακή ταυτότητα, δεν αναφέρεται περισσότερο στην αλληλόδραση μεταξύ Ελληνοκύπριων και Τουρκοκύπριων. Όσο για τη φαντασία, η επαναχάραξη ή η διαγραφή της πράσινης γραμμής που χωρίζει τους Ελληνοκύπριους από τους Τουρκοκύπριους, πρέπει πρώτα να εκκαθαριστεί από το φανταστικό, πριν σβηστεί στην πραγματικότητα (Calotychos 1992).

20. Είναι δύσκολο να μεταχειριστεί κανείς δίκαια το σύνθετο αυτό ζήτημα και τους μεταβαλλόμενους τρόπους, τόπους και πολιτικά κόμματα -ακόμα και φράξεις εντός των πολιτικών κομμάτων- που την προσδιορίζουν στη διάρκεια του χρόνου. Για μια πιο λεπτομερή διαπραγμάτευση αυτών των μεταβολών, βλ. Σταματάκης (1991: 69-79)· Μανράσας (1996: 86-93).

21. Διχάζονται ως προς το θέμα της συνεχόμενης υποστήριξης του ΔΗΣΥ από μέλη της ΕΟΚΑ Β.

22. Η προσεκτική επιλογή των λέξεων εκ μέρους του Κληρίδη στη συγκέντρωση της νίκης μπροστά σε ελληνικές σημαίες και μερικά ενωτικά συνθήματα, είναι ένα σημείο ισορροπίας που αυτός και το κόμμα του πρέπει να επιτύχουν.

23. Ο Βασιλείου δεν πολέμησε στον αγώνα της ανεξαρτησίας.

24. Το ίδιο το συνέδριο έχει ταυτιστεί σε μερικούς χώρους, ως τμήμα αυτής της ξενοκίνητης -εδώ Αμερικανοκίνητης- πρωτοβουλίας στην επιβολή μιας μη-βιώσιμης ομοσπονδιακής λύσης.

25. Βλ. για παράδειγμα, ένα πρόσφατο αντίτυπο του Cyprus Newsletter, που παράγεται και διανέμεται από την Πρεσβεία της Κύπρου και το Γραφείο Πληροφοριών στην Ουάσιγκτον. Σε ένα περίοπτο άρθρο στη σελ. 3, με τον τίτλο «Ο Ελληνικός και ο Τουρκικός Κυπριακός Τύπος για την Ειρηνική Διευθέτηση», επιβεβαιώνεται ότι «η κυπριακή κυβέρνηση καλωσορίζει αυτές τις επαφές», π.χ. συναντήσεις «συνδικαλιστών ηγετών, δημοσιογράφων, ηγετών πολιτικών κομμάτων και γυναικείων οργανώσεων». Όλες αυτές οι ομάδες συναντήθηκαν το Μάρτιο «για να μοιραστούν τις προοπτικές τους για τη μελλοντική Κύπρο» (3). Περίπου το ίδιο διάστημα, ακολουθώντας μια πρόταση για αμοιβαίες επισκέψεις σε θρησκευτικούς χώρους, στις 19 Απριλίου 1997, 450 Τουρκοκύπριοι προσευχήθηκαν στο τζαμί Halla Sultan Tekke στη Λάρνακα, στην πρώτη τέτοια επίσκεψη Τουρκοκύπριων στο νότο από το 1974. Ένα συντονισμένο πρόγραμμα σχετικών επαφών, έχει συζητηθεί ως μέρος μιας πολιτικής τύπου «nordpolitik», που απηχεί τη φιλοσοφία του Willy Brandt στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Το να προωθηθούν επαφές σε ένα αριθμό επιπέδων θα μπορούσε να εξασθενήσει την ισχύ της προπαγάνδας. Κατά πόσο οι elites και στα δύο στρατόπεδα μοιράζονται κοινά ιδανικά για την πολιτική και την οικονομία που ευνοούν αυτή την προσέγγιση, -με τρόπους που χρησιμοποίησε η «ostpolitik» στη Γερμανία- είναι ένα ζήτημα που αναλύει εύστοχα ο Θεοφύλακτου (1995: 146-153).

26. Η έρευνα της κοινής γνώμης που διενεργήθηκε από τον τουρκικό οργανισμό ONAR, δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Kibris, στις 2 και 3 Φεβρουαρίου 1995 (παράτίθεται στο Dodd 1992: 49).

27. Όποιος και να είναι ο αριθμός των εποίκων στο βορρά, πρέπει να υπολογίσουμε ότι προσθέτοντας στον αριθμό αυτό τους Τούρκους στρατιώτες που είναι εγκατεστημένοι εκεί, οι Τουρκοκύπριοι καθίστανται μειονότητα.

28. Για μια διπλωματική ανάλυση για τα υπέρ και τα κατά μιας τέτοιας προσέγγισης εντός ενός πλαισίου, και μιας διακοινοτικής προσέγγισης, βλ. Stearns (1992: 112-129).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Aimilianides, Achilles C. 1938. «The Evolution of the Law Concerning Mixed Marriages in Cyprus». *Cypriote Studies*, II. Nicosia: Cyprus, 197-236.

Anderson, Benedict. 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised Edition. London: Verso.

Argyrou, Vassos. 1996. *Tradition and Modernity in the Mediterranean: The Wedding as Symbolic Struggle*. Cambridge: Cambridge UP.

Asmussen, Jan. 1996. «Life And Strife In Mixed Villages: Some Aspects Of Inter-Ethnic Relations In Cyprus Under British Rule». *The Cyprus Review* 8:1, Spring, 101-110.

Attalides, Michael. 1977a. «The Turkish Cypriots: Their Relations to the Greek-Cypriots in Perspective». In Attalides (ed.), *Cyprus Reviewed*. Nicosia, The Jus Cypri Association, 71-100.

— (ed.). 1977b. *Cyprus Reviewed*. Nicosia, The Jus Cypri Association.

—. 1979. *Cyprus: Nationalism and International Politics*. Edinburgh: Q Press.

Bahcheli Tozun. 1990. *Greek Turkish Relations Since 1955*. Boulder, CO: Westview Press.

Βασιλείου, Γεώργιος. 1992. *Πορεία Προς Την Λύση*. Αθήνα, Καστανιώτης.

Bhabha, Homi (ed.). 1990. *Nation and Narration*. New York: Routledge.

Calotychos, Vangelis. 1992. «Westernizing the Exotic: Incorporation and A Green Line Around A Non-Space». *Journal of the Hellenic Diaspora* 18:2, 35-67.

Clerides, Glafkos. 1989. *Cyprus: My Deposition*. Vol. 1. Nicosia: Alithia Publishing.

Coufoudakis, Van (ed.). 1976. *Essays on the Cyprus Conflict*. NY: Pella Publishing Company.

—. 1977. «U.S. Foreign Policy and the Cyprus Question: An Interpretation» *Millenium: Journal of International Studies*, 5:3, 245-268.

Dodd C. (ed.) 1992. *Turkish Foreign Policy: New Prospects*. Huntingdon, U.K.: Eothen.

—. 1993a. «The Ascedancy of the Right 1985-1993». In Dodd, C. (ed) *The Political Social and Economic Development of Northern Cyprus*. Huntingdon, U.K.: Eothen, 136-166.

— (ed). 1993b. *The Political Social and Economic Development of Northern Cyprus*. Huntingdon, U.K.: Eothen.

—. 1995. «Politics in the Turkish Republic of Cyprus». *Turkish Yearbook of International Relations* (1992). 37-49.

Theofanous, Andreas. 1991. «Economic Growth and Development in Cyprus, 1960 -1984». *Modern Greek Studies Yearbook* 7, 105-132.

Θεοφάνους, Ανδρέας. 1994. Οι οικονομικές πτυχές και επιπτώσεις μιας ομοσπονδιακής λύσης του κυπριακού προβλήματος. Nicosia: Intercollege Press.

Theophylactou, Demetrios A. 1995. *Security, Identity and Nation Building: Cyprus and the European Union in Comparative Perspective*. Aldershot, Hants. U.K.: Avebury.

Gellner, Ernest. 1983. *Nations and Nationalism*. Ithaca, NY: Cornell UP.

Hahn, Barbara & Wellenreuther, Ronald. 1992. «Demographische Strukturen in der Türkischen Republik Nordzypern». *Orient* 33 Jahrgang, No. 4.

Hill, George. 1972. *A History of Cyprus* [1952]. Vol. IV: The Ottoman Province, The British Colony. Cambridge: Cambridge UP.

Hobsbawm, E.J. 1990. *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge UP.

Inalcik, Halil. 1969. *Ottoman Policy And Administration In Cyprus After The Conquest*. Ankara.

Ioannides C. 1991. *In Turkey's Image: The Transformation of Occupied Cyprus into a Turkish Province*. New Rochelle, NY: Aristide D. Caratzas.

—. 1992. «Changing the Demography of Cyprus: Anatolian Settlers in the Turkish Occupied North». In C. Ioannides (ed.), *Domestic Dynamics, External Constraints*. New Rochelle, NY: Aristide D. Caratzas.

Jennings, Ronald C. 1993. *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*. New York University Studies in Near Eastern Civilization. London & NY: New York UP.

Johnson, Barbara. 1980. *The Critical Difference: Essays in the Contemporary Rhetoric of Reading*. Baltimore: Johns Hopkins UP.

Kitromilides P. 1977. «From Coexistence to Confrontation: The Dynamics of Ethnic Conflict in Cyprus». In Attalides M. (ed.) *Cyprus Reviewed*. Nicosia: Jus Cypri Association, 35-70.

—. 1979. «The Dialectic of Intolerance: Ideological Dimensions of the Ethnic Conflict». In Worsley P. and Kitromilides P. (eds.) *Small States in the Modern World: The Conditions of Survival*. Nicosia: The New Cyprus Association, 143-184.

Κιτρομυλίδης, Π. 1981. «Το Ιδεολογικό Πλαίσιο της Πολιτικής Ζωής στην Κύπρο: Κριτική Θεώρηση». Τενεκίδης Γ. και Κρανιδιώτης Ν. (επιμ.). *Κύπρος: Ιστορία, Προβλήματα και Αγώνες του λαού της*, Αθήνα: Εστία, 449-471. Kizilyürek, Naldöven, Yashin, Yashin, Yücel (eds.). 1990. *Turkish Cypriot Identity in Literature*. Translated by Aydin Mehmet Ali. London: Fatal Publications.

—. 1995. «Από την ψευδαίσθηση του έθνους». Ν. Περιστιάνης και Γ. Τσαγγαράς (επιμ.) 1995. *Ανατομία μιας Μεταμόρφωσης, Η Κύπρος μετά το 1974 – Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*. Λευκωσία: Intercollege Press.

Koumoulides, John T.A.. 1974. *Cyprus and the War of Greek Independence 1821-1829*. London: Zeno.

Kumar, Radha. 1997. «The Troubled History of Partition». *Foreign Affairs* 76: 1, 22-34.

Lanitis, Nicos. 1963. «Our Destiny.» *The Cyprus Mail*. Nicosia, March 3-7.

- Loizos, Peter. 1974. «The Progress of Greek Nationalism in Cyprus, 1878-1976». J. Davis (ed.) *Choice and Change*. London: The Athlone Press.
- . 1975. *The Greek Gift: Politics in a Cypriot Village*. Oxford: Blackwell.
- . 1977. «Argaki: The Uprooting of a Cypriot Village». In Attalides (ed.), *Cyprus Reviewed*. Nicosia, The Jus Cypri Association, 3-20.
- . 1981. *The Heart Grown Bitter: A Chronicle of the Cypriot War Refugees*. Cambridge: Cambridge UP.
- Louis, Sir Harry. 1957. *Cyprus: A Portrait and an Appreciation*. London: George G. Harrap.
- Maksoudian, Noubar. 1975. «A Brief History of the Armenians in Cyprus». *Armenian Review* 27: 4, 378-416.
- Markides, Kyriakos. 1977. *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Haven, CT: Yale UP.
- Mavratsas, Caesar V. 1996. «Approaches to Nationalism: Basic Theoretical Considerations in the Study of the Greek Cypriot Case and a Historical Overview». *Journal of The Hellenic Diaspora* 22:1, 77-102.
- Morvaridi, Behrooz. 1993. «Demographic Change, Resettlement, and Resource Use». In Dodd, C. (ed) *The Political Social and Economic Development of Northern Cyprus*. Huntingdon, U.K.: Eothen, 219-234.
- The New Cyprus Association. 1975. *Ιδρυτική Διακήρυξη*. Λευκωσία.
- . 13 Απαντήσεις σε 13 Ερωτήματα. Λευκωσία.
- Necatigil, Zaim M. 1989. *The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law*. Oxford: Oxford UP.
- Oberling, Pierre. 1982. *The Road to Bellapais: The Turkish Cypriot Exodus to Northern Cyprus*. East European Monographs, No. CXXV. Social Science Monographs, Boulder. Distributed by New York: Columbia, UP.
- Orr, C.W.J.. 1918. *Cyprus under British Rule*. London: R. Scott.
- Papadakis Y. 1993. *Perceptions of History and Collective Identity: A Study of Contemporary Greek Cypriot and Turkish Cypriot Nationalism*. Unpublished Ph.D. thesis, University of Cambridge.
- Παπαδάκης, Ι. 1995. «20 χρόνια μετά από τι. Η Πολλαπλή Νοσηματοδότηση του '74». Ν. Περιστιάνης και Γ. Τσαγγαράς (επιμ.) *Ανατομία μιας Μεταμόρφωσης, Η Κύπρος μετά το 1974 – Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*. Nicosia: Intercollege Press, 353-370.
- Παπαδημητρώπουλος, Δαμιανός. 1997. «Κύπρος: Ή η Σωτηρία της Ψυχής». *Ο Πολίτης* 31, 31 Ιανουαρίου, 11-14.
- Παπαδόπουλος, Θ. 1964. Το Εθνολογικό Πρόβλημα του Ελληνισμού στην Κυπριακή αυτήν του φάση. Δημοσιεύματα Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών αρ. 2. Λευκωσία. Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών.
- Patrick, R.A. 1972. *A General System Theory Approach To Geopolitical Aspects Of Conflict Between Communities With Particular Reference To Cyprus Since 1960*. Ph.D dissertation submitted to the London School of Economics.
- Pattie, Susan Paul. 1997. *Faith in History: Armenians Rebuilding Community in Cyprus and London*. Washington DC: Smithsonian Institution.
- Περιστιάνης, Ν. και Τσαγγαράς, Γ. (επιμ.) 1995. *Ανατομία μιας Μεταμόρφωσης. Η Κύπρος μετά το 1974 – Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*. Nicosia: Intercollege Press.
- Peristiany, Nikos. 1995. «Δεξιά και Αριστερά, εθνοκεντρισμός-κυπροκεντρισμός: Το εκρεμές των συλλογικών ταυτίσεων μετά το 1974». Ν. Περιστιάνης και Γ. Τσαγγαράς (επιμ.), *Ανατομία μιας μεταμόρφωσης, Η Κύπρος μετά το 1974 – Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*. Nicosia: Intercollege Press, 123-156.
- Pollis, Adamantia. 1973. «Intergroup Conflict and British Colonial Policy: the Case of Cyprus». *Comparative Politics*. July 1973. 4, 575-599.
- . 1991. «The Missing of Cyprus – a Distinctive Case». *Journal of Modern Greek Studies* 9:1, 43-62.
- Polyviou, Polyvios G. 1975. *Cyprus: The Tragedy and Challenge*. Washington D.C.: American Hellenic Institute.
- Sönmezomlu, Faruk. 1995. «The Cyprus Question and the UN, 1950-1987». *International Journal of Turkish Studies*.
- Stamatakis, Nikos A. 1991. «History And Nationalism: The Cultural Reconstruction Of Modern Greek Cypriot Identity». *The Cyprus Review* 3:1, Spring, 59-86.
- Stearns, Monteagle. 1992. *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey and Cyprus*. New York: Council On Foreign Relations.
- Worsley, Peter & Kitromilides, Paschalis. 1979. *Small States in The Modern World: The Conditions of Survival*. Revised Edition. Nicosia.
- Xydis, Alexander G. 1977. «Cyprus: What Kind of Problem?» In M. Attalides (ed.). 1977. *Cyprus Reviewed*. Nicosia, The Jus Cypri Association, 21-34.